

Bilaga 12
till
EMU-utredningen
(SOU 1996:158)

Ur KB:s samlingar

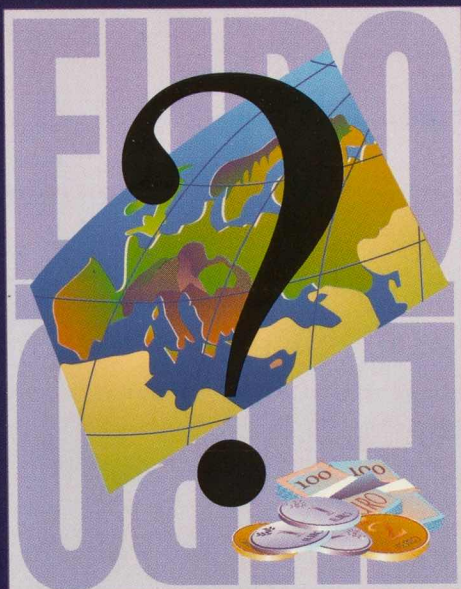
Digitaliserad år 2015

National Library
of Sweden

**EMU och behovet av
flexibilitet på
arbetsmarknaden**

Bilaga 12
till
EMU-utredningen
(SOU 1996:158)

Christopher A Pissarides

EMU och behovet av flexibilitet på arbetsmarknaden

Ref K
OCL 50

Statens offentliga utredningar

1996:158

Finansdepartementet

EMU och behovet av flexibilitet på arbetsmarknaden

Christopher A Pissarides

Bilaga 12 till EMU-utredningen
Stockholm 1997

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes, Offentliga Publikationer, på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Beställningsadress: Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Orderfax: 08-690 91 91
Ordertel: 08-690 91 90

NORSTEDTS TRYCKERI AB
Stockholm 1997

ISBN 91-38-20663-3
ISSN 0375-250X

Förord

EMU-utredningen (Fi 1995:17) tillsattes i oktober 1995 för att utreda konsekvenserna av en eventuell svensk anslutning till den tredje etappen av den ekonomiska och monetära unionen (EMU).

Utredningen gav ett antal utländska och svenska experter i uppdrag att utarbeta särskilda underlagsrapporter till utredningen, vilka redovisas i separata bilagor till betänkandet. Rapporterna har i vissa fall syftat till att ge en sammanfattande bild över forskningsläget på viktiga områden, i andra fall till att djupare analysera centrala frågeställningar där utredningen bedömt att det funnits behov av ytterligare studier. För slutsatser och rekommendationer i bilagorna svarar författarna själva.

Denna rapport till utredningen har författats av Christopher A Pissarides. Han är professor i nationalekonomi vid London School of Economics och planeringschef vid Centre for Economic Performance. Pissarides främsta forskningsområde är arbetslöshets-teori och samspelet mellan arbetsmarknaden och makroekonomin i övrigt. Den engelska versionen av rapporten kommer att publiceras i Ekonomiska Rådets tidskrift *Swedish Economic Policy Review* 1997:2.

Stockholm i juni 1997

Lars Calmfors
Ordförande

Christina Nordh Berntsson
Sekreterare

Sammanfattning*

I denna rapport diskuteras de troliga anpassningsproblemen på de europeiska arbetsmarknaderna när en ekonomisk och monetär union (EMU) och en gemensam valuta etablerats. Diskussionen fokuseras på behovet av att förbättra flexibiliteten på arbetsmarknaden när penning- och finanspolitiken är underkastade unionens regler. Produktionens och handelns struktur i de europeiska länderna har granskats och vissa källor till asymmetriska chocker har identifierats. Den mest sannolika källan är utrikeshandelns struktur, där de europeiska länderna är beroende av en rad olika utlandsmarknader. När asymmetriska chocker inträffar kan löner och priser behöva anpassas mer till följd av de restriktioner EMU medför. När det gäller nominella stelheter säger de studier som finns inte så mycket om vad som bestämmer graden av stelhet och de klargör därför inte heller huruvida stelheterna kommer att förändras i och med bildandet av unionen. I den mån någon förändring sker, kan en framtida europeisk centralbanks anti-inflationistiska politik mycket väl tänkas förstärka den nominella stelheten i lönesättningen.

Arbetsmarknadspolitik kan bidra till en anpassning av arbetsmarknaderna inom EMU. Med undantag för det sociala skydds nätet, vilket skapar en viss grund för en gemensam europeisk politik, tycks det dock inte finnas skäl som talar för en gemensam arbetsmarknadspolitik i Europa. De olikartade förhållandena på de lokala arbetsmarknaderna och vår bristande kunskap om den bästa politiken i varje enskilt fall kräver mer flexibilitet i valet av politik, med potentiellt gynnsamma effekter i form av erfarenhetsutbyte länderna emellan.

* Denna uppsats författades för den svenska EMU-utredningen. Jag har dragit nytta av diskussioner med Charlie Bean och Richard Jackman samt av kommentarer från Lars Calmfors, Christina Nordh Berntsson och andra ledamöter av utredningen samt deltagare vid presentationen i Stockholm och vid Europeiska kommissionen i Bryssel.

Innehåll

1	Inledning	9
2	Innebörden av arbetsmarknadsflexibilitet	11
3	Den makroekonomiska miljön och de restriktioner som följer av EMU	13
4	Aggregerade reaktioner på makroekonomiska chocker	17
5	Strukturell anpassning	21
6	Orsaker till landspecifika chocker	25
7	Nominell tröghet	31
8	Arbetsmarknadspolitik	39
9	Slutsatser	47
	Referenser	49

1 Inledning

EU består för närvarande av femton länder, av vilka de flesta är små öppna ekonomier som är utsatta för många olika inhemska och internationella chocker. Hur ska de hantera dessa chocker om de går samman i en fullständig ekonomisk och monetär union? EMU kommer att beröva dem möjligheten att via den nominella växelkursen anpassa sina relativpriser gentemot omvärlden. Är de alternativa möjligheterna lika snabba och lika effektiva? EMU kommer också att hindra dem från att föra en självständig penningpolitik och att inskränka möjligheterna till en självständig finanspolitik. Bör de komplettera sin gemensamma penning- och finanspolitik med en samordnad arbetsmarknadspolitik?

Mitt syfte med den här uppsatsen är att utvärdera sannolikheten för landspecifika chocker som skulle kräva en anpassning av landets relativpriser och att studera de mekanismer som sätts i rörelse när växelkursinstrumentet och penningpolitiken binds genom en ekonomisk och monetär union. I avsaknad av växelkursjusteringar och en självständig penningpolitik måste arbetsmarknaden bära bördan av varje anpassning som sker till följd av landspecifika chocker. Jag diskuterar kortfattat begreppet arbetsmarknadsflexibilitet och redogör för de begränsningar som EMU ålägger medlemsländerna (kapitel 2 och 3). Därefter beskriver jag i kapitel 4 och 5 de anpassningsmekanismer som utlöses av chocker som drabbar hela ekonomin respektive av chocker som drabbar den konkurrensutsatta sektorn.

I kapitel 6 granskas orsakerna till asymmetriska chocker i EU. Jag uppskattar sannolikheten för att chocker som kräver anpassningar av relativpriser ska uppkomma, förutsatt att ländernas inflationstakter, den viktigaste orsaken till växelkursfluktuationer i det förgångna, konvergerar när en gemensam valuta införs. Jag finner en del tänkbara orsaker till reala chocker, i synnerhet i unionens utrikeshandelsstruktur. Eftersom ett land tvingas anpassa relativa priser och lönekostnader när sådana chocker inträffar, granskar jag i kapitel 7 orsakerna till och omfattningen av nominell stelhet som fördröjer anpassningen. Jag ställer frågan om det är sannolikt att den nominella stelheten förändras när EMU etableras. Även om jag finner goda teoretiska skäl för att detta skulle ske, motiverar Stor-

britanniens och Italiens erfarenheter utanför och inom ERM, och Frankrikes erfarenheter inom ERM, inte någon större optimism om att allt kan rättas till snabbt.

Jag ställer sedan frågan om det finns aktiva arbetsmarknadsåtgärder som kan underlätta anpassningen under de begränsningar som EMU innebär, förutsatt att det är omöjligt att föra någon efterfrågepolitik. Även om sådana åtgärder som utbildningsprogram för arbetslösa kan vara till hjälp, så finner jag förhållandena på de lokala arbetsmarknaderna inom unionen tillräckligt olikartade och vår kunskap om en aktiv arbetsmarknadspolitik effektivitet tillräckligt ofullständig för att motivera ett decentraliserat synsätt på åtgärderna. Det tycks inte finnas några fördelar med en samordning av arbetsmarknadspolitiken på unionsnivå, även om åtgärder som utgör en del av det sociala skyddsnätet borde samordnas för att undvika "social dumping" och otillbörligt utnyttjande av sociala förmåner i andra länder.

Det förhåller sig uppenbarligen så att anpassningsmekanismerna för ett enskilt land inom EMU är mer smärtsamma än anpassningsmekanismerna utanför, eftersom EMU begränsar möjligheterna till anpassning till följd av att växelkursen är fixerad och räntan och den totala penningmängden fastställs gemensamt. Jag bör redan från början betona att mitt syfte inte är att utnyttja den här analysen för att värdera vad som talar för eller emot EMU. Analysen kan inte användas för detta syfte, eftersom många av de faktorer som bör spela en nyckelroll i en sådan utvärdering ligger utanför ramen för min undersökning. Vad jag främst har fokuserat på här är arbetsmarknaden och hur den bäst kan hantera anpassningen från en jämvikt till en annan med de restriktioner som EMU medför.

2 Innebörden av arbetsmarknadsflexibilitet

Arbetsmarknadsflexibilitet är ett mycket omdiskuterat men fortfarande vagt begrepp. Ett ganska snävt sätt att precisera begreppet är i termer av den snabbhet med vilken en ekonomi förmår anpassa sig efter chocker. Men också denna definition medför svårigheter. Det kan vara lätt nog att säga att en arbetsmarknad är mer flexibel än en annan om det tar kortare tid för den att anpassas till en viss chock. Men den ena marknaden kan vara mer flexibel när anpassningen sker efter en typ av chock medan den andra marknaden kan vara mer flexibel när anpassningen är en reaktion på en annan typ av chock, därför att olika chocker vanligtvis kräver olika anpassningsbanor. Därför kan inte heller en så snäv definition av flexibilitet användas för en allmän rangordning av marknaderna.

Svårigheterna ökar om vi inte begränsar oss till hastigheten i anpassningen utan också tar hänsyn till frågan om anpassningsvägen. Olika marknader kan följa olika anpassningsvägar som reaktion på samma chock, beroende på deras institutionella struktur. Om så skulle ske, är det i allmänhet inte möjligt att avgöra vilken marknad som är mest flexibel, om vi inte har ett mångdimensionellt välfärdskriterium för rangordning av anpassningsbanorna. Sådana välfärdskriterier har ännu inte uppfunnits.

Med tanke på dessa svårigheter kan arbetsmarknadens flexibilitet bara definieras vagt inom ramen för en viss modell av arbetsmarknaden och med hänvisning till en speciell chock. Vi kan exempelvis tänka oss en referensmodell som består av tre relationer: en relation för efterfrågan på arbetskraft (eller en sysselsättningsrelation), en lönesättningsmekanism och en relation för utbudet av arbetskraft. Den första relationen anger hur mycket arbetskraft som efterfrågas vid rådande löner och arbetskraftsutbud, den andra säger oss på vilken nivå lönerna ligger och den tredje bestämmer hur stort utbudet av arbetskraft är vid rådande löner och efterfrågeförhållanden.

Flexibilitet utgör i vardera fallet ett mått på den snabbhet med vilken anpassningen sker från en jämvikt till en annan som följd av en chock. I fallet med sysselsättningsrelationen är frågan hur snabbt

sysselsättningen anpassas efter chocker vid en viss nivå på lön och arbetskraftsutbud. I fallet med lönesättningsmekanismen är frågan hur snabbt reala eller nominella löner anpassas till en chock vid ett visst utbud och en viss efterfrågan på arbetskraft. Frågan om det är de reala eller nominella lönerna flexibilitet vi betraktar är viktig, och det är en av de frågor som ska diskuteras i denna uppsats. Slutligen är den relevanta frågan när det gäller utbudet av arbetskraft hur lång tid det tar för detta att anpassas, antingen genom migration eller förändringar av arbetskraftsdeltagande eller rent av arbetsökande vid en viss lönenivå och en viss efterfrågan på arbetskraft.

De chocker som medför att anpassningen äger rum kan också definieras i termer av tre relationer. De viktigaste chockerna i EMU-sammanhang är de chocker som berör efterfrågan på arbetskraft. Vi kan med andra ord förvänta oss att efterfrågan på arbetskraft och de chocker som påverkar denna förändras om och när EMU träder i kraft. Chocker som berör de andra båda relationerna, lönesättning och utbud av arbetskraft, är mindre intressanta i EMU-sammanhang, kanske med undantag för politiskt föranledda förändringar i lönesättningen. Så är det till exempel osannolikt att EMU kommer att förändra utbudet av arbetskraft i medlemsländerna, även om arbetskraftens migration sker mer fritt för länder inom EMU än för dem som står utanför. Det är också osannolikt att det kommer att uppstå fler eller andra typer av exogena förändringar i medlemsländernas lönesättnings samband på grund av EMU.

3 Den makroekonomiska miljön och de restriktioner som följer av EMU

Ur en rent ekonomisk synvinkel blir de länder som ansluter sig till den ekonomiska och monetära unionen i Europa regioner i en förenad ekonomi, ungefär som delstaterna i USA. De grunddrag i unionen som är av störst relevans för arbetsmarknaden är:

- (1) Medlemsstaternas växelkurser är fixerade. Detta innebär att unionens medlemmar inte kan utnyttja växelkursen som ett ekonomisk-politiskt instrument eller förlita sig på att den ska bära anpassningsbördan om landet drabbas av en chock som kräver anpassningar av de inhemska varupriserna i förhållande till resten av världen. EMU fixerar emellertid de intra-europeiska växelkurserna, inte den gemensamma europeiska valutans växelkurs gentemot världen i övrigt. I den meningen är EMU mindre restriktiv än Bretton Woods-systemet var på 1950- och 1960-talet, då alla valutor var knutna till den amerikanska dollarn. Men samtidigt är det inte sannolikt att EMU åtföljs av de valutaregleringar och andra restriktioner som gjorde Bretton Woods-systemet funktionsdugligt.

Om vi antar att EMU tillåter fluktuationer i den gemensamma valutans kurs gentemot exempelvis dollarn, hur kommer då dessa till stånd? De inträder när det förekommer chocker som är stora nog att påverka den europeiska ekonomin som helhet. Det sker exempelvis om de drabbar flera europeiska länder samtidigt eller när de drabbar ett stort land som Frankrike eller Tyskland. Eftersom de chocker som är gemensamma för flera europeiska länder leder till att den europeiska ekonomin fungerar som en enda ekonomi med flexibla växelkurser, kommer det mesta av diskussionen fortsättningsvis att ägnas ett litet land som drabbas av en chock som är specifik för just detta land. Det är inte sannolikt att sådana landspecifika chocker påverkar den gemensamma valutans, varför landet i fråga måste finna en annan metod att anpassa sig till chocken. I debatten om EMU betecknas dessa

- landspecifika chocker ofta som "asymmetriska", och jag kommer ibland att använda denna terminologi här.
- (2) Produktionsfaktorer kan röra sig fritt. Om faktorerna vore perfekt rörliga skulle detta automatiskt utjämna priset för varje faktor i alla länder, då alla möjligheter till vinster genom omflyttning av faktorerna skulle utnyttjas. I det följande antar jag att detta är fallet vad beträffar finansiellt kapital, vilket innebär att den nominella räntan är densamma över hela unionen. Men fysiskt kapital och arbetskraft omflyttas endast långsamt - även om dessa faktorer är potentiellt rörliga - vilket kan ge upphov till varaktiga skillnader i den reala avkastningen på kapital och i reallönerna. På kort till medellång sikt kan det vara mer realistiskt att anta att både kapital- och arbetskraftsutbud är givet för varje enskilt land.
 - (3) Inget enskilt land har befogenhet att ge ut den gemensamma valutan. Denna restriktion är ekonomiskt riktig med tanke på att växelkursen är fixerad och valutan gemensam. Utan denna restriktion skulle enskilda länder ge ut valuta för att finansiera utgifter och föra över kostnaderna på andra länder i form av högre inflation. Vad arbetsmarknaden beträffar innebär restriktionen att myndigheterna inte kan utnyttja penningpolitiken för att förändra marknadens kortsiktiga jämvikt.
 - (4) Restriktionerna på finanspolitikens område är inte lika uppenbara. I princip finns det inget skäl till att enskilda länder inte skulle tillåtas låna så mycket de vill på en fri marknad. Så länge en klausul som omöjliggör borgensåtaganden på EU-nivå efterlevs, begränsas ett lands upplåning av den högre ränta som landets regering måste betala när skulden växer och risken för betalningssvårigheter (eller eventuell betalningsinställelse) ökar. Systemet skulle kollapsa om det rådde förväntningar om att ett land som inte kunde betala sina skulder skulle undsättas av de andra länderna. De politiska svårigheter som skulle uppkomma om ett land blev oförmöget att betala förfallna skulder och de övriga medlemsländerna i unionen skulle vägra att bistå det är kanske en orsak till att skuldskriterierna för länder som ansluter sig till unionen gjorts mycket strängare än de skulle behöva vara. I överensstämmelse med en stor del av den offentliga debatten i denna fråga kommer jag att anta att de räntor till vilka länderna i unionen kan låna i den gemensamma valutan är desamma överallt. Det är emellertid mycket sannolikt att det finns ett

visst utrymme för en självständig finanspolitik i varje land, speciellt som en reaktion på tillfälliga cykliska chocker.

Det bör understrykas att de restriktioner som EMU ålägger medlemsländerna, i synnerhet de båda nominella inskränkningar som en fast växelkurs och en exogen penningpolitik innebär, inte behöver medföra en annan långsiktig jämvikt än den som uppnås med rörliga växelkurser. Alla anpassningsbanor med en rörlig växelkurs kan i princip uppnås genom en kombination av flexibla löner och priser och ett endogent penningutbud som en reaktion på internationella kapitalrörelser. Men problem uppstår när lönerna inte är flexibla eller anpassas endast långsamt. Även om denna tröghet bara är ett kortvarigt fenomen, kan långsiktiga jämviktsförändringar i ekonomin uppkomma som reaktion på den kortsiktiga trögheten, om den ger upphov till irreversibla anpassningar av sysselsättning och investeringar i vissa sektorer. De kortsiktiga problem som lönestelhet innebär blir sannolikt mer allvarliga med EMU än utan, därför att växelkursen normalt är den första variabel som anpassas vid en chock och initierar förändringar i relativpriserna.

Eftersom de restriktioner som EMU medför är nominella, kommer det sannolikt också att vara nominella stelheter som är av vikt för frågan om ett land drabbas hårdare vid medlemskap i EMU än annars. Detta gör nominell löne- och prisflexibilitet till en nyckelfråga. Flexibiliteten i efterfrågan på och utbudet av arbetskraft vid givna priser och löner är också viktig, därför att problemen med nominella stelheter sannolikt kommer att förvärras om efterfrågan och utbud endast anpassas långsamt.

4 Aggregerade reaktioner på makroekonomiska chocker

För att påvisa betydelsen av EMU för anpassningsprocessen vid landspecifika chocker ska jag först redovisa hur aggregerade variabler anpassas som en reaktion på två typer av chocker; den ena är en aggregerad efterfrågechock och den andra en aggregerad utbudschock. Jag förenklar resonemanget genom att bortse från anpassningar på faktormarknaderna och antar i stället att det råder kortsiktig prisstelhet. Arbetsmarknaden behandlas inte explicit i denna analys, men hypotesen är att prisstelheten beror på en kombination av lönestelhet och någon prissättningsregel, exempelvis påläggsprissättning, som knyter prisernas utveckling till lönernas.

När ett land inte tillhör EMU ligger den ekonomiska modellen mycket nära den som studerats av Dornbusch (1976), där växelkursen ändras för att bevara jämvikt på penningmarknaden under anpassningsperioden. Men när ett land tillhör EMU ligger växelkursen fast och jämvikt på penningmarknaden bevaras genom internationella kapitalrörelser. Eftersom det i EMU inte finns mer än en enda valuta, som cirkulerar både i det egna landet och i unionen i övrigt, bevaras jämvikt på penningmarknaden för ett land i EMU genom flöden av den gemensamma valutan över gränserna.

Låt oss först betrakta en liten ekonomis reaktion på en aggregerad efterfrågechock (eller en exogen minskning av det inhemska sparandet, vilket är samma sak). Med en fast växelkurs nödvändiggör en ökning av efterfrågan en real appreciering av växelkursen som dämpar efterfrågeökningen (i en sluten ekonomi skulle realräntorna stiga så att de trängde ut efterfrågeökningen). I den slutliga jämvikten är den samlade produktionen densamma som före den exogena efterfrågeökningen, medan handelsbalansen försämras och den inhemska konsumtionen absorberar mer av de varor som produceras i den inhemska ekonomin. Apprecieringen av den reala växelkursen är nödvändig för att minska den totala efterfrågan och förskjuta konsumtionen från inhemska varor till utländska.

Hur når ekonomin denna slutliga jämvikt när priserna är stela på kort sikt? Om landet inte inför restriktioner på växelkursrörelserna, kan anpassningen till jämviktsläget ske mycket snabbt och helt och

hållet genom en anpassning av den nominella växelkursen. Den nominella växelkursen apprecieras tillräckligt mycket för att leda till en minskning av nettoexporten. Om växelkursen är fixerad av EMU, sker emellertid anpassningen långsammare. Ökningen i den samlade efterfrågan minskar arbetslösheten och sätter press uppåt på priser och räntor. Som en följd av det senare strömmar pengar in från utlandet, vilket möjliggör att priserna stiger utan att den reala penningmängden minskar. En långsam process inleds, varigenom priserna stiger successivt. Detta åtföljs av ett inflöde av den gemensamma valutan, till dess att de inhemska varorna blir tillräckligt dyra (dvs tills den reala växelkursen har apprecierats tillräckligt) för att åstadkomma den nödvändiga minskningen av nettoexporten.

När inhemska efterfrågan ökar blir den slutliga jämvikten således densamma, oavsett växelkursregim. Men medan anpassningen utanför EMU är snabb och helt och hållet sker med hjälp av växelkursen är anpassningen inom EMU långsam och sker genom justeringar av priser och penningmängd. I detta fall kan penningpolitiken inte göra anpassningen mindre kostsam, eftersom den är knuten till unionens regelverk (och kapitalets fria rörlighet under alla förhållanden skulle göra penningpolitiken ineffektiv). Den politik som skulle kunna påverka anpassningen är en finanspolitisk åtstramning. En skattehöjning skulle kunna absorbera efterfrågeökningen utan behov av justering av den reala växelkursen i någotdera fallet. Men innebörden i detta är ingen annan än det uppenbara förhållandet att en noggrant planerad aktiv finanspolitik åtminstone i princip kan motverka reala aggregerade efterfrågechocker när priserna är stela.

En jämförelse av anpassningsbanorna i och utanför EMU vid en aggregerad utbudschock är inte lika rättfram. Låt oss anta att det oväntat uppstår en ökning i det samlade utbudet, t ex som ett resultat av en prissänkning på råvaror eller upptäckten av nya naturresurser. Den anpassning som krävs för en slutlig jämvikt är en sänkning av de inhemska priserna och en depreciering av den reala växelkursen, vilket ökar den utländska efterfrågan på varor. På längre sikt skulle detta naturligtvis höja den inhemska förmögenheten och därmed medföra en ökning av den inhemska efterfrågan vid givna priser och räntor, vilket skulle leda till en ny jämvikt där landets egen befolkning skulle producera mer och konsumera mer. Jag ska granska anpassningar till jämvikten på medellång sikt med lägre prisnivå och deprecierad real växelkurs när ett land deltar i EMU och när det står utanför.

Om landet står utanför EMU, leder förväntningar om sänkta priser (dvs lägre inflation) till en ökning i efterfrågan på det landets valuta. Detta leder i första hand till att landets valuta apprecieras, vilket medför en minskning av den aggregerade efterfrågan. Men när prissänkningarna realiserar, delvis som en reaktion på utbudsökningen, delvis som en reaktion på minskningen av efterfrågan, sjunker också efterfrågan på landets valuta och denna deprecierar. Priserna fortsätter att falla och växelkursen deprecierar ytterligare, fram till dess att den aggregerade efterfrågan ökat till den nya nivån på det aggregerade utbudet.

Om ett land står utanför EMU, leder alltså en aggregerad utbudschock till en nominell appreciering som till en början blir alltför stor i förhållande till den slutliga jämviktskursen ("overshooting"). Så småningom leder detta till prissänkningar som sannolikt blir mer eller mindre proportionella mot utbudsökningen och till en real depreciering av valutan.

Om landet är med i EMU, ökar efterfrågan på pengar till följd av den initiala utbudsökningen och mer av den gemensamma valutan strömmar in i landet. Under tiden börjar priserna sjunka som en reaktion på det överskottsutbud som skapats, vilket medför en depreciering av den reala växelkursen och minskad efterfrågan på pengar. Priserna slutar att sjunka när den reala växelkursen har deprecierat tillräckligt för att ökningen i den aggregerade efterfrågan ska motsvara ökningen i det aggregerade utbudet.

Om vi nu jämför de anpassningar som sker i de båda fallen, kan man visa att den nödvändiga prisjusteringen inom EMU under rimliga förutsättningar är större än den prisjustering som krävs utanför EMU. Hastigheten i prisanpassningen inom EMU är också lägre än utanför, därför att den reala växelkursen utanför EMU initialt apprecieras, vilket förorsakar en minskad efterfrågan. Mot detta står att reaktionen på en ökning av det aggregerade utbudet utanför EMU till en början är en minskning av den aggregerade efterfrågan, följd av en cykel. Det sistnämnda fenomenet har ibland kallats "holländska sjukan".

Huruvida det ena systemet är bättre eller sämre än det andra beror naturligtvis på de välfärdskriterier vi använder. Men poängen som de två exemplen illustrerar är okontroversiell. Om det inträffar en real aggregerad efterfrågechock och landet står utanför EMU, får växelkursen bära anpassningsbördan och anpassningen sker snabbt; inom EMU måste priserna justeras för att ekonomin ska nå samma slutliga jämvikt och detta sker långsammare. Om det inträffar en real utbudschock, är hastigheten i anpassningen också lägre inom EMU

än utanför. Om anpassningshastigheten inom EMU ska bli densamma som utanför, måste priser och löner inom EMU vara mer rörliga än de är utanför EMU.

5 Strukturell anpassning

Hittills har diskussionen koncentrerats till aggregerad analys, där det funnits en enda handelsvara. Inom denna ram kan man emellertid inte ta hänsyn till en rad frågor som sannolikt blir relevanta när ett land inträder i den monetära unionen. Vi ska se på två frågor: för det första, den strukturella anpassningens natur i ett land när det finns två olika sektorer, en skyddad och en konkurrensutsatt, och, för det andra, den regionala jämviktens karaktär inom ett land och ytterst inom EMU.

Låt oss först anta att ett land producerar två typer av varor: en som handlas på internationella marknader ("utrikeshandelsvaror") och en som inte gör det ("hemmamarknadsvaror") och att landet drabbas av en störning i utrikeshandeln. För enkelhetens skull antar vi att landet i utgångsläget åtnjuter full sysselsättning - så att det producerar alla de hemmamarknadsvaror som det vill konsumera - och att dess handelsbalans är i jämvikt. Priset på utrikeshandelsvarorna fastställs utomlands om landet är litet. Om landet är med i EMU, är priset på utrikeshandelsvarorna fixerat i termer av den gemensamma valutan. Om landet står utanför EMU, fixeras priset utomlands, men eftersom växelkursen kan fluktuera beror det pris de inhemska producenterna får ut också på inhemska faktorer.

Löneläget i de båda sektorerna är detsamma och motsvarar värdet av arbetskraftens marginalprodukt i vardera sektorn. Detta medför att förhållandet mellan arbetskraftens marginalprodukt i de två sektorerna måste motsvara de båda varornas relativpris. Det inhemska priset på hemmamarknadsvaror och löneläget har bestämts på ett sådant sätt att det råder jämvikt på både arbets- och varumarknad.

Låt oss nu se på den anpassningsprocess som en sänkning av priset på utrikeshandelsvarorna ger upphov till.¹ Denna kan komma till stånd av två olika orsaker. För det första kan efterfrågan minska på en av landets exportmarknader, vilket medför en prissänkning. I det fallet sker anpassningen på samma sätt oavsett om landet är med

¹ Se Sachs & Larrain (1993).

i EMU eller ej, om efterfrågeminskningen påverkar alla länderna i EMU. Men om landet som drabbas av efterfrågeminskningen inte är en exportmarknad för de övriga EMU-länderna, blir anpassningen till chocken olika i de båda fallen. För det andra kan förändringar i andra länder inom EMU leda till en appreciering av den gemensamma valutan. Detta medför en efterfrågeminskning på utrikeshandelsvarorna utomlands och en sjunkande efterfrågan för inhemska producenter.

En minskning i exportefterfrågan när landet står utanför EMU kan lätt korrigeras genom en depreciering av valutan. Valutan skulle depreciera till det läge där den utländska efterfrågan återställs och inga anpassningar krävs i fördelningen av produktionen mellan utrikeshandelsvaror och hemmamarknadsvaror. Men för ett land som är med i EMU är en anpassning via växelkursen inte möjlig. En alternativ anpassningsväg som inte innebär någon justering av relativpriser är att produktionen av utrikeshandelsvaran sjunker till den punkt där värdet av arbetskraftens marginalprodukt inom vardera sektorn återgår till den nivå som rådde före minskningen av exportefterfrågan.

Efter en minskning av produktionen av utrikeshandelsvaror sker anpassningen till en ny jämvikt genom en successiv sänkning av lönerna till följd av högre arbetslöshet. Om inte den inhemska efterfrågan på utrikeshandelsvarorna reagerar tillräckligt på de fallande priserna, kommer en slutlig jämvikt också att kräva en krympning av den sektor som producerar utrikeshandelsvaror. Av detta följer att anpassningen inom EMU kräver antingen flexibilitet i de nominella lönerna eller en snabbt rörlig arbetskraft när de asymmetriska chocker som drabbar ett land är strukturellt snedfördelade. Om arbetskraften är trögrörlig, kan de snedvridande effekterna som härrör från stela löner bli långvariga. Därtill kommer att om det ursprungliga underskottet i handelsbalansen, som förorsakats av nedgången i exportefterfrågan, kräver ett framtida överskott i handelsbalansen för att den ackumulerade skulden ska kunna betalas, så kommer ekonomin att röra sig cykliskt: den sektor som producerar utrikeshandelsvaror måste tillfälligt expandera mer än vad som ges av den slutliga jämvikten. Sådana av exporten framkallade cykler var vanliga under de fasta växelkursernas tid, då aggregerad efterfrågan utnyttjades som ett instrument för kontroll av handelsbalansen.

Analysen av arbetskraftens rörlighet leder fram till den andra uppsättningen av frågor som hör hemma under rubriken strukturella anpassningar. Det är typiskt för de europeiska länderna att det

föreligger mycket små löneskillnader mellan branscherna för samma typ av arbetskraft, medan det uppenbarligen finns stora löneskillnader länderna emellan.² Regionala chocker tycks för det mesta absorberas genom variationer i sysselsättning och kapitalinvesteringar, medan nationella chocker - i enlighet med hypotesen om naturlig arbetslöshet - tycks absorberas av löneanpassningar. Det kan finnas många förklaringar till dessa skillnader. Två uppenbara sådana är, som Jackman (1996) noterat, frågorna om jämförbarhet och arbetskraftens migration.

Inom ett land kan det finnas ett enda nationellt fackförbund eller andra mekanismer som kräver mer jämlikhet i fråga om regionala inkomster. Det normala är att den grupp som en löntagare jämför sig med är en som består av löntagare med någorlunda likvärdiga uppgifter inom det egna landet. Det är mer sannolikt att fackförbunden kräver lika lön för lika arbete för alla löntagare i sitt eget land än för löntagare i olika länder, eftersom de inte har några medlemmar i andra länder. Följden av de förhandlingar som fackförbunden för är sannolikt en hög grad av löneutjämning mellan olika regioner och branscher.

En annan kraft som verkar löneutjämnande mellan regionerna är migrationen. Om migrationen inom ett land reagerar på skillnader i ekonomiska incitament, kommer skillnaderna i fråga om löner och arbetslöshet troligen inte att bestå särskilt länge. Det regionala ekonomiska systemet når troligen något slags regional jämvikt med kompenserande arbetslöshets- och löneskillnader som sannolikt inte är stora.

Mellan länderna kan det däremot finnas varaktiga löneskillnader på grund av skillnader i produktivitet. Den fråga som helt naturligt uppkommer här är om EMU-länderna efter unionens bildande börjar bete sig som regioner inom ett enda land i detta avseende. Om den grupp med vilken jämförelser görs utsträcks till att omfatta alla länder i EMU, kan detta få förödande konsekvenser för några av de länder som nu har lägre löner. När deras löner ökar för att komma ifatt lönerna i andra länder, kommer det att ge upphov till en arbetslöshet som inte bidrar till att hålla löneökningarna i schack. Om den internationella migrationen ökar efter bildandet av EMU, kommer denna ojämvtikt naturligtvis att kunna korrigeras med hjälp av en stor migration av arbetskraft från låglöneländerna. Men EMU-länderna måste bestämma sig för om de vill se ökad jämförbarhet

² Se Pissarides & Moghadam (1990).

över medlemsstaternas gränser och åstadkomma en större omflyttning av arbetskraft som en följd därav.

6 Orsaker till landspecifika chocker

Den föregående analysen har klargjort att anpassningen till jämvikt när ett land utsätts för landspecifika chocker sker långsammare om landet är medlem i EMU än om det inte är det. Den fråga som därmed uppkommer är hur sannolikt det är att europeiska länder drabbas av landspecifika chocker.

Det finns ännu ingen samstämmighet i ekonomkåren om källan till konjunktursvängningarna i de europeiska ekonomierna (eller andra OECD-ekonomier). En övning som kan belysa graden av synkronisering av cykliska chocker är att i efterhand (ex post) granska de oförklarade BNP-komponenterna (residualerna) i de europeiska länderna och undersöka om det föreligger korrelationer mellan dem. Resultaten av dessa beräkningar framgår av tabell 1.

För varje land i unionen skattade jag en linjär regressionsmodell med den årliga BNP-tillväxten som beroende variabel och en konstant och fyra laggar (tidsförskjutna observationer) av den årliga BNP-tillväxten som oberoende variabler. Residualerna korrelerades sedan med varandra. Korrelationsmatrisen visas i tabell 1, tillsammans med variansen för varje enskild residual i den sista kolumnen (betecknad VAR). Tanken bakom denna övning är att residualerna står för chocker som driver de cykliska fluktuationerna i BNP. En hög korrelationskoefficient mellan två länders residualer antyder en gemensam källa till de cykliska chockerna. I så fall är de båda länderna mer naturliga partners i en valutaunion. En låg korrelationskoefficient tyder på att det är olika orsaker till chockerna och kan därför ses som en varning för att de relativa prisjusteringar som skulle krävas i samband med konjunktursvängningar inom unionen sannolikt är stora.

Vad är en hög och vad är en låg korrelation i detta sammanhang? För att få perspektiv på den frågan korrelerade jag också residualerna för USA och Kanada, två länder som uppenbarligen är så väl lämpade för en ekonomisk och monetär union som två länder över huvud taget kan vara. Residualernas korrelationskoefficient för dessa båda länder var 0,8. Som kontrast kan nämnas att korrelationskoefficienterna mellan residualerna i exempelvis Tyskland och

Österrike är 0,58 och mellan Belgien och Nederländerna 0,75. Av den nedersta raden i tabellen, där de genomsnittliga korrelationskoefficienterna visas, framgår att de fyra stora länderna har höga genomsnittliga korrelationskoefficienter, förmodligen på grund av att landspecifika chocker inom dem överförs genom handel till de övriga länderna i unionen. Bland de mindre länderna har Belgien, Nederländerna och Österrike de högsta koefficienterna. Irland har den i särklass lägsta koefficienten.

Tabell 1: Korrelationskoefficienter i Europeiska unionen

	Tyskland	Frankrike	Belgien	Nederländerna	Luxemburg	Österrike	Danmark
Tyskland	1,000						
Frankrike	0,460	1,000					
Belgien	0,460	0,720	1,000				
Nederländerna	0,590	0,620	0,750	1,000			
Luxemburg	0,580	0,280	0,420	0,250	1,000		
Österrike	0,580	0,510	0,570	0,480	0,300	1,000	
Danmark	0,410	0,490	0,390	0,520	0,200	0,170	1,000
Italien	0,380	0,590	0,670	0,480	0,270	0,520	0,260
Spanien	0,008	0,440	0,420	0,075	0,180	0,380	0,190
Portugal	0,220	0,250	0,390	0,267	0,390	0,210	0,070
Grekland	0,320	0,350	0,180	0,130	0,220	-0,004	0,230
Storbritannien	0,450	0,400	0,350	0,370	0,140	0,280	0,190
Irland	0,190	-0,240	0,220	0,200	-0,004	0,110	-0,002
Finland	-0,010	0,330	0,440	0,260	0,080	0,180	0,330
Sverige	0,109	0,282	0,327	0,326	0,035	-0,079	0,403
Medel	0,339	0,415	0,450	0,380	0,238	0,300	0,275

Kommentar: Korrelationskoefficienterna avser residualerna från en regression där den beroende variabeln är förstadifferensen av logaritmerad BNP och de oberoende variabelerna utgörs av en konstant och fyra laggar av den beroende variabeln. Årliga observationer för perioden 1950-91.

Italien	Spanien	Portugal	Grekland	Stor- britannien	Irland	Finland	Sverige	VAR
								5,15
								2,87
								4,52
								5,43
								10,77
								5,52
								7,69
1,000								6,24
0,350	1,000							7,98
0,345	0,206	1,000						11,13
0,020	0,250	0,300	1,000					9,82
0,260	0,118	0,330	0,410	1,000				3,88
0,110	-0,036	0,360	0,080	0,230	1,000			6,14
0,190	0,300	0,017	0,280	0,330	0,230	1,000		9,09
0,260	0,092	-0,124	0,319	0,400	0,124	0,697	1,000	2,51
0,336	0,212	0,231	0,220	0,324	0,104	0,261	0,226	

Genomsnittssiffrorna ger vid handen att ju fler av de stora länderna som ansluter sig till EMU, desto större blir chanserna att de dominerande chockerna inom EMU kommer att omfatta hela unionen. Detta beror på att EU är en i hög grad integrerad marknad. Det förefaller också vara så att "kärnan" av de mindre länderna (Beneluxländerna, Österrike och möjligen Danmark) har de största residualkorrelationerna med de övriga medlemsstaterna. Detta bekräftas av en faktoranalys av residualerna. Faktoranalys är en teknik som identifierar det antal faktorer som krävs för att förklara residualvariationerna i en grupp länder. Kan exempelvis residualvariationer i ett land förklaras med residualvariationer i ett annat land eller krävs en annan faktor? Tekniken kan inte påvisa vilka dessa faktorer är men kan tala om hur många faktorer som krävs i varje enskilt fall.

Resultaten av analysen visar att kärnländerna (Beneluxländerna, Frankrike, Tyskland, Österrike och eventuellt också Danmark) endast har en signifikant faktor medan Europeiska unionen i sin helhet har fem. Detta tyder på att chocker i kärnländerna huvudsakligen drivs av en gemensam faktor, medan det i unionen som helhet föreligger åtminstone fem olika faktorer som kan identifieras.

Ett annat sätt att bedöma potentialen för landspecifika chocker i Europeiska unionen är att undersöka varje lands struktur och söka efter skillnader som kan ge upphov till distinkta chocker. I tabell 2 redovisas andelen tillverkningsindustri, jordbruksproduktion och tjänsteproduktion i de femton länderna i unionen (den saknade sektorn är byggindustri och "övrigt"). Tillverkningsindustrin är den viktigaste konkurrensutsatta sektorn och den som är mest utsatt för konjunkturstörningar, medan tjänstesektorn är minst utsatt för sådana störningar. Åtminstone en del av förändringarna i ländernas sysselsättningsmönster beror sannolikt på branschchocker som drabbar hela Europa (exempelvis nedgången inom jordbruket och textilindustrin och uppgången inom finansiella tjänster och hälsovård etc). Branschspecifika chocker som drabbar hela Europa kan dock också ge upphov till asymmetriska chocker på landnivå om länderna har olika struktur.

**Tabell 2: Olika sektorer andel av BNP i EU-länderna
(genomsnitt 1990-94, i procent)**

	Industri	Jordbruk	Tjänster
Belgien	21	3	62
Danmark	20	4	66
Finland	25	6	60
Frankrike	28	4	68
Grekland	16	10	64
Irland	30	8	55
Italien	26	3	64
Luxemburg	29	2	65
Nederländerna	22	3	71
Portugal	28	5	61
Spanien	22	3	61
Storbritannien	24	5	64
Sverige	24	2	68
Tyskland	28	1	64
Österrike	27	2	64

Källa: Economist Intelligence Unit, Country Profiles

Det föreligger inga stora skillnader i fråga om tillverkningsindustrins andel av BNP och i alla länder med undantag av Grekland har tillverkningsindustrin en andel på mellan 20 och 30 procent. Jordbruket är en liten sektor i alla länderna med undantag för Grekland och Irland, där det utgör 10 respektive 8 procent av BNP. Det finns inte heller några större skillnader i tjänstesektorns andel av BNP. Denna sektor svarar i alla länderna utom Irland för 60 till 70 procent av BNP (i Nederländerna något över 70 procent av BNP). Ser man på fördelningen mellan tillverkningsindustri och tjänsteproduktion är det dock osannolikt att skillnaderna härvidlag skulle införa en stor komponent för landspecifika chocker i ett framtida EMU, möjligen med undantag för några av de mindre länderna i periferin, speciellt Irland och Grekland.

I tabell 3 finns uppgifter om fördelningen av produktionen mellan konsumtion, offentliga utgifter, investeringar och export som andel av BNP. Investeringarna varierar mellan 14 och 23 procent av BNP. Eftersom investeringarna är den mest volatila komponenten i efterfrågan är de en potentiell källa till landspecifika chocker i unionen. Det finns också vissa skillnader i konsumtionens och de

offentliga utgifternas andel som skulle kunna ge upphov till olikheter i cykliskt beteende mellan länderna.

Tabell 3: Utgifter som andel av BNP i EU-länderna (genomsnitt 1990-94, i procent)

	Privat konsumtion	Offentlig konsumtion	Investeringar	Export	Export till icke-EU-länder
Belgien	60	15	18	72	19
Danmark	52	25	17	34	16
Finland	51	20	15	30	13
Frankrike	59	19	20	23	9
Grekland	73	12	18	17	8
Irland	55	16	14	71	23
Italien	62	17	18	19	9
Luxemburg	55	13	23	90	25
Nederländerna	60	13	18	50	12
Portugal	65	17	23	22	6
Spanien	61	16	19	19	6
Storbritannien	63	20	16	23	11
Sverige	53	26	17	34	16
Tyskland	54	17	19	36	17
Österrike	54	18	23	37	14

Källa: Economist Intelligence Unit, Country Profiles

De största skillnaderna mellan länderna ligger emellertid i exportens andel av BNP, där Italien och Spanien svarar för de lägsta andelarna (19 procent av BNP) och Belgien, Irland och Luxemburg för de högsta (över 70 procent). Det som är mest intressant är den andel av exporten som går till länder utanför EU, eftersom den kan överföra externa chocker som inte är korrelerade med utvecklingen inom unionen till de exporterande länderna. Här har Spanien och Portugal den lägsta andelen med 6 procent av BNP, medan de skandinaviska länderna och Tyskland har högre andelar om 16-17 procent och Irland och Luxemburg de högsta med 23-25 procent av BNP. Med sådana skillnader i de olika ländernas exportvolym och exportdestination finns det en potentiell källa till landspecifika chocker inom detta område.

7 Nominell tröghet

Av den föregående analysen står det klart att det viktigaste orosmomentet inför ett eventuellt inträde i EMU är huruvida det finns nominella pris- och lönestelheter, vilkas reala effekter förstärks av en fast växelkurs. Det finns inget enkelt svar på frågan om hur man ska mäta nominella stelheter. Även om vi skulle finna en metod att skatta dem är detta ingen garanti för att relationen skulle förbli stabil i en annan miljö. Nominella stelheter som skattas när ett land inte tillhör EMU kan försvinna när landet går med i EMU.

Normalt mäts nominell stelhet genom att man skattar pris- eller löneekvationer som innehåller en uppsättning förklarande variabler och observationer av samma variabler för tidigare perioder i högerledet. Layard m fl (1991) uppskattar dem genom att göra antaganden om inflationsförväntningarna och sedan hävda att graden av nominell tröghet mäts med den koefficient genom vilken felaktiga förväntningar (ex post) påverkar reallöner och faktiska prispåslag. Om det föreligger en skillnad mellan den faktiska och den förväntade allmänna prisnivån och detta prognosfel visar sig ha ett stort inflytande på reallönerna, är de nominella lönestelheterna stora. Utan nominella stelheter finns det ingen anledning att lönerna skulle påverkas av felaktiga förväntningar. Om det t ex föreligger full indexering reagerar inte reallönerna på de faktiska priserna, oavsett om de har förutsetts eller ej.

Denna definition belyser den viktiga poäng rörande nominella stelheter som vi anförde i början på detta kapitel, nämligen att skattade stelheter inte nödvändigtvis är strukturella koefficienter som kan förväntas vara konstanta över olika mätperioder. Eftersom de är beroende av förväntningar, bör den antagna förväntningsmekanismen (och i förlängningen den gällande penning- och valutapolitiska regimen) påverka de skattade nominella stelheterna. Eftersom deltagarna på marknaden vet att EMU förändrar den penning- och valutapolitiska regimen, ger skattningar som bygger på ekvationer som skattats före inträdet i EMU inte nödvändigtvis en god vägledning vad gäller den nominella stelhet som kan finnas efter ett inträde i EMU.

I dagens läge, då växelkursen är rörlig och bär anpassningsbördan, är löntagare och deras arbetsgivare sannolikt medvetna om att priserna inte behöver ändras så mycket för att återställa jämvikten efter en chock. Följden av detta är att de kan vara beredda att låsa lönerna i långfristiga avtal, vilket gör att ekonometrikerna uppmäter avsevärda nominella stelheter.

Om ett land är med i EMU kan aktörerna emellertid komma att inse att den enda anpassningsmetod som står till förfogande när asymmetriska chocker inträffar är justeringar av nominella priser och löner. De kan, under dessa omständigheter, inse att de genom att binda sig via nominella löneavtal kan förlänga anpassningsperioden och skapa fler problem i företaget. Vi skulle därför förvänta oss att länder som går med i EMU uppvisar mindre nominella trögheter än de gjorde före inträdet.

Layard m fl (1991) testade inte för förändringar i nominell tröghet när de monetära regimerna förändrades, exempelvis från Bretton Woods till rörliga växelkurser och sedan från rörliga växelkurser till en form av styrd växelkurs ("managed float") i Europeiska monetära systemet, EMS. De försökte finna samband mellan institutionella egenskaper på arbets- och varumarknaderna och nominella trögheter, men fann enbart några svaga korrelationer i lönesättningen. Inte desto mindre kan deras rön utnyttjas för att kasta ett visst ljus över två frågor av direkt relevans för frågan om växelkursflexibilitet.

För det första hävdar de, liksom Ball m fl (1988) gjorde före dem, att nominell tröghet är omvänt relaterad till variansen i de nominella chockerna i ekonomin. De finner en del svaga belägg till stöd för detta. Detta innebär att när de nominella chockerna, har högre varians, så reagerar de nominella lönerna och priserna mindre på prognosfel avseende den allmänna prisnivån. Eftersom rörliga växelkurser ökar variansen i de nominella chockerna, är detta ett skäl till att man ska vänta sig att finna mindre nominella trögheter utanför än inom EMU. Den relevanta frågan är emellertid inte hur stora nominella trögheter det finns i och för sig, utan hur stora realla effekter trögheterna har. Om det förekommer större varians i nominella chocker, är det sannolikt att förväntningsfelen är större, om så bara därför att priserna förändras mer frekvent på mindre förutsägbara sätt. De nominella chockernas totala effekt på reallönerna kan därför mycket väl vara större när chockernas varians är större.

Även om det i litteraturen inte finns något exakt test som visar effekten av nominella chocker när de uppvisar stor varians, förefaller det - med ledning av de svaga sambanden mellan variansen

hos nominell BNP och graden av nominell stelhet - som om de reala effekterna av nominella chocker är större när variansen i de nominella chockerna är stor. Erfarenheterna från Storbritannien, där en kraftig nominell chock inträffade 1980-81 och sedan igen när landet gick in i växelkursmekanismen till en övervärderad pundkurs år 1989, bekräftar att de reala effekterna av nominella växelkurschocker kan vara avsevärda, även om de förväntas bli permanenta.³

För det andra förefaller det finnas större nominell tröghet i länder med centrala löneavtal. De nominella chockernas effekt på arbetslösheten till följd av stelheterna är, enligt Layard och Nickells modell, proportionell mot summan av de två koefficienter som de skattar för nominella stelheter.⁴ En av koefficienterna mäter den nominella stelheten i prissättningen, den andra den nominella stelheten i lönesättningen. I tabell 4 anges summan av de båda koefficienterna för länderna i deras urval för perioden 1969-85 och Calmfors & Driffills (1988) index för korporatism. Av tabellen framgår att det finns ett samband mellan nominell tröghet och Calmfors och Driffills puckelformiga index; de länder som har antingen centraliserade löneförhandlingar eller fullständigt decentraliserad lönesättning uppvisar oftare nominella stelheter än andra.

³ Se även Bean (1989).

⁴ Se Layard et al (1991, sid 402-406).

Tabell 4: Nominell stelhet i OECD-länder

"Centralisering" Rang		Land	Skattad stelhet
1	1	Österrike	4,09
2	4	Danmark	0,13
	2	Norge	4,78
3	3	Sverige	5,18
4	17	Kanada	4,28
5	16	USA	3,18
6	15	Schweiz	3,19
8	5	Finland	3,49
9	6	Tyskland	0,78
10	14	Japan	0,81
11	13	Italien	2,23
12	12	Irland	1,15
	12	Storbritannien	0,91
13	7	Nederländerna	0,94
14	8	Belgien	0,14
15	9	Nya Zeeland	0,96
16	11	Frankrike	0,87
	11	Spanien	1,07
17	10	Australien	0,09

Kommentar: Den första kolumnen med rangordning i fråga om "centralisering" är det justerade index för korporatism som Calmfors & Driffill (1988) beräknade, enligt vilket starkt centraliserad och fullständigt decentraliserad lönesättning får en låg rangsiffra. Den andra kolumnen är också hämtad från Calmfors & Driffill och anger rangordningen i fråga om centraliseringen av löneförhandlingarna. Den skattade stelheten är hämtad ur Layard et al (1991), kapitel 9, tabell 2 (sid 406) och utgör summan av koefficienterna för inflationens acceleration i deras pris- och löneekvationer.

Eftersom Calmfors och Driffill hävdar att länder med centraliserad respektive starkt decentraliserad lönebildning sannolikt reagerar mer följsamt på chocker kan korrelationen i tabell 4 te sig överraskande. Man kan emellertid - som Alogoskoufis & Manning (1988) - hävda att de som sätter lönerna centralt förmår se kopplingen mellan pris- och löneinflation och därmed moderera sina lönekrav när priserna ökar för att därigenom undvika en inflationistisk löne- och prisspiral. Om detta är orsaken till den skattade högre graden av nominell tröghet i länderna med centraliserad lönebildning, kan man för den skull inte extrapolera och hävda att dessa länder efter inträdet i EMU

sannolikt skulle drabbas av längre anpassningstider än länderna med decentraliserad lönebildning. De anpassningar till nominella priser och löner som krävs i EMU är inte sådana som leder till löne- och prisspiraler, utan sådana som krävs för att åstadkomma förändringar i den reala växelkursen. Om de som sätter lönerna centralt håller tillbaka lönekraven för att undvika inflation och dessutom reagerar på utbudschocker för att undvika arbetslöshet - som hävdas av Bruno & Sachs (1985), Calmfors & Driffill (1988) och andra - borde de när länderna inträtt i EMU rimligen reagera på externa chocker och åstadkomma de nödvändiga förändringarna i den reala växelkursen genom snabba anpassningar av priser och löner.

Men det finns - åtminstone hittills - inga belägg för påståendet att löne- och prissättningen skulle fungera på olika sätt vid olika växelkursregimer. Ett kontrollerat experiment som visar vad som kan hända om ett land lämnar en regim med styrda växelkurser utgörs av Italiens och Storbritanniens utträde ur ERM och de franska, spanska och portugisiska devalveringarna. Det är rimligt att anta att devalveringarna i alla dessa fall (korrekt) uppfattades som permanenta och också att höjningen av de långa räntorna i Italien och Storbritannien indikerade en höjning av inflationsförväntningarna. Ändå förändrades inte prisernas och lönernas beteende i dessa länder efter 1992. I själva verket visade sig inflationen minska mer i dessa länder efter devalveringarna än vad den minskade i de länder som stannade kvar inom växelkursmekanismen ERM.⁵ Hittills tyder det mesta på att de nominella lönerna och priserna i dessa länder inte betedde sig annorlunda utanför än inom ERM.

Vad som tycks ha hänt i dessa länder, efter den tyska återföreningen och behovet av en real depreciering i de perifera länderna inom ERM, är att de penningpolitiska myndigheterna stramade åt penningpolitiken för att åstadkomma de nödvändiga reala deprecieringarna genom lägre inflation. Men detta ledde till arbetslöshet. Att tyska Bundesbank också stramade åt penningpolitiken vid detta tillfälle bidrog ytterligare till problemen i de andra länderna. När Italien och Storbritannien lämnade ERM fortsatte de med stram penningpolitik, vilket sänkte ländernas inflationstakt, men de nödvändiga reala deprecieringarna åstadkoms genom deprecieringar av de nominella växelkurserna. Frankrike kvarstod i ERM och lyckades slutligen åstadkomma en real depreciering genom lägre inflation och en mindre nominell depreciering. Kostnaderna för den

⁵ Gordon (1995) och Jackman (1996).

reala växelkursjusteringen blev emellertid högre i Frankrike än i Italien och Storbritannien.

Frånvaron av ett klart brott i pris- och löneutvecklingen efter 1992 i de länder som lämnade ERM kan förklaras av att man inte förväntade sig att ens länderna inom ERM skulle kunna hålla fast vid sina nominella växelkurser efter den tyska återföreningen. I exempelvis Frankrike föll inte priserna och lönerna snabbt nog, eftersom det fanns förväntningar om att landet förr eller senare skulle tvingas devalvera sin valuta. Detta argument förlorar emellertid sin styrka allteftersom tiden går och den monetära unionen ter sig mer realistisk. Argumentet vederläggs också av utvecklingen för de långa räntorna, som är lägre i de länder som deltar i ERM än i de länder som står utanför.

En mer sannolik förklaring till "framgången" med devalveringarna 1992 för de länder som lämnade ERM är att de hade en avsevärd överskottskapacitet som absorberade chocken vid givna priser. Det finns en del tecken som tyder på att nominella trögheter är mer betydelsefulla när det föreligger överskottskapacitet. Så till exempel har en viss ökning av arbetslösheten ett större inflytande på inflationen vid en lägre arbetslöshet än vid en högre. Vid en hög inflationstakt är det dessutom mer sannolikt att lönerna indexeras och att avtalen omförhandlas i snabbare takt. I takt med att mer erfarenheter ackumuleras, ter det sig allt mer sannolikt att tillståndet på arbetsmarknaden har haft och fortfarande har ett större inflytande på lönesättningen än växelkursregimen. Man bör vara försiktig med att generalisera till EMU utifrån denna erfarenhet, eftersom EMU innebär så mycket mer än en gemensam valuta (bl a i fråga om politikens långsiktiga trovärdighet). Men i varje fall är de brittiska och italienska erfarenheterna efter 1992 så här långt inte uppmanande för de som tror att nominella devalveringar snabbt absorberas av priser och löner och därför inte har några reala effekter.

Bortsett från trovärdighetsfrågan, som kan bli betydelsefull i EMU, finns också frågan om avsaknaden av en självständig penningpolitik och den europeiska centralbankens anti-inflationistiska hållning. Om tecknen på att det förekommer mer nominell stelhet vid en lägre och mindre variabel inflationstakt är riktiga, talar detta för att anpassningstakten inom EMU blir långsam. I avsaknad av grundläggande förändringar i lönesättningspraxis efter bildandet av EMU, kommer de två restriktioner som EMU innebär, nämligen fasta växelkurser och låg gemensam inflation, i själva verket att förstärka varandra. Den förstnämnda gör det viktigare att den

nominella stelheden minskas och den sistnämnda undanröjer en tänkbar utväg att reducera den. Den enda utväg som inflationsrestriktionen tillåter är den mer smärtsamma att anpassa relativpriserna i enlighet med förändringarna i aggregerade index.

Om man ytterligare begrundar den brittiska erfarenheten av deltagandet i ERM och landets erfarenheter utanför, är det tydligt att man kan finna argument både för och emot den låsning av växelkurserna som EMU innebär. Åren 1980-81, då växelkursen kunde variera fritt, apprecierade den brittiska valutan som en reaktion på åtstramningen av penningpolitiken och överskred den långsiktiga nivån ("overshooting"), enligt det läroboksmönster som först beskrevs av Dornbusch (1976). Därmed blev de reala anpassningskostnaderna vid övergången till en regim med lägre inflation högre. Tillverkningsindustrin drabbades av "holländska sjukan" (apprecieringen av pundet drabbade främst den konkurrensutsatta sektorn) och arbetslösheten ökade mer än den hade behövt göra. Växelkursernas beteende vid den tiden ger de som föredrar EMU (eller åtminstone någon form av bindande växelkursmekanism) vatten på sin kvarn. Om Storbritannien hade befunnit sig inom ERM - heter det - skulle den brittiska valutan inte ha apprecierat så mycket, den anti-inflationistiska politiken skulle ha vunnit större trovärdighet och de reala kostnaderna för anpassningen skulle ha blivit lägre.

Men när det 1990-91 blev uppenbart att den brittiska valutan var övervärderad, på grund av en real chock som nödvändiggjorde en nedjustering gentemot den tyska marken, blev det mycket svårt att åstadkomma en real depreciering genom anpassning av priser och löner. Kostnaderna för den restriktiva penningpolitiken, som reaktion på den reala chocken, visade sig bli högre än de skulle ha blivit om landet stått utanför ERM. De som motsätter sig de snäva restriktionerna i EMU får ytterligare vatten på sin kvarn av erfarenheterna efter utträdet ur ERM år 1992, då det visade sig att det går att uppnå en permanent real depreciering och en sänkning av inflationen till små reala kostnader genom en kombination av nominell depreciering och stram penningpolitik.

Det kan mycket väl förhålla sig så att skillnaden mellan de båda fallen står att finna i orsakerna till chockerna. I det första fallet var chocken en åtstramning av penningpolitiken som inte tedde sig särskilt trovärdig. I det senare fallet rörde det sig om en real chock med stor trovärdighet. Kanske skulle ERM år 1980 ha skänkt den trovärdighet som skulle ha underlättat anpassningen. Men vad som är intressant här är varför ERM inte gav tillräcklig trovärdighet för

att pressa ner priser och löner snabbare 1991-92, före Storbritanniens utträde ur ERM.

8 Arbetsmarknadspolitik

Vi har hävdats att de restriktioner som EMU medför kommer att öka behovet av flexibilitet på arbetsmarknaden, speciellt vad gäller de nominella lönerna och priserna. Det kommer också att krävas en snabb anpassning av utbudet av arbetskraft till förändringar i efterfrågan på olika yrkeskunskaper. I detta sammanhang uppkommer då frågan om det finns en arbetsmarknadspolitik som kan underlätta anpassningen till chocker när EMUs restriktioner trätt i kraft och om det finns några fördelar med en politisk samordning av sådana åtgärder i den europeiska unionen.

Jag ska först ta upp frågan om en politisk samordning i hela unionen. Eftersom unionen har sociala mål samt arbetsmarknads- och miljömål, behöver den kunna rekommendera medlemsstaterna arbetsmarknadsåtgärder som kan bidra till att uppnå dessa mål när marknadsmekanismerna misslyckas med det. Det är i ljuset av detta man bör betrakta den "Vitbok om konkurrenskraft" som rekommenderar att inkomstskatter till en del ersätts av miljöskatter.⁶ Den fråga vi är intresserade av här är emellertid om det finns ytterligare fördelar för ett land som är med i unionen av att följa en given politik när andra länder också följer samma politik.

Skäl för en politisk samordning i unionen föreligger när den sysselsättningspolitik som genomförs i ett land har effekter - positiva eller negativa - även på andra länder. Mer specifikt kan sägas att en politisk samordning i EMU kan betraktas som ett sätt att komma till rätta med problem som uppstår när ett av två villkor föreligger. För det första, om andra länder kan "åka snålskjuts" på den politik som ett land genomför och, för det andra, om politiken medför kostnader för andra länder i unionen. I det förra fallet har sysselsättningspolitiken positiva effekter i andra länder; det land som för politiken bär hela kostnaden, men drar inte nytta av alla fördelarna. De övriga länder som drar nytta av politiken borde då tvingas betala för de extra kostnaderna, antingen genom en central transferering av skattemedel eller genom krav på dem att föra

⁶ Europeiska kommissionen (1994).

samma politik som det första landet. I det andra fallet är effekterna på andra länder negativa; det land som introducerar politiken vältrar över kostnader på andra länder och bör därför antingen kompensera dem för dessa kostnader eller åläggas att inte införa den nämnda politiken. I båda fallen bör de centrala myndigheterna vidta åtgärder som är speciellt riktade mot den ifrågavarande politiken.

En samordning av penningpolitiken tillgodoser uppenbarligen åtminstone det andra av dessa kriterier. Om länderna skulle tillåtas bedriva sin egen penningpolitik, skulle de i varierande grad bidra till en inflationistisk press på den gemensamma valutan. De länder som valde en högre ökningstakt för penningmängden skulle exportera inflation till de övriga länderna och därmed dra fördel av den snabbare penningmängdstillväxten till en liten inflationskostnad. Argumenten för samordning av finanspolitiken är inte lika uppenbara, men om det skulle uppfattas som möjligt att ett land tog över betalningsansvaret för skulderna i ett i budgethänseende oförsiktigt land skulle också detta kunna tala för en samordning. Om ett land lånade i sådan utsträckning att det inte kunde betala sina skulder, skulle detta alltså innebära en kostnad för de andra länderna i den mån de fick överta betalningarna av skulderna.

Låt oss nu granska fallet med sysselsättningspolitiken i ljuset av denna diskussion. Vissa sysselsättningspolitiska åtgärder har helt klart effekter på andra länder i unionen. Det sociala skyddsnätet, och framför allt löneskatter och arbetslöshetsunderstöd, är viktigast därvidlag. Det är välkänt att löneskatter och arbetslöshetsunderstöd ökar lönekostnaderna för arbetsgivarna och minskar skillnaden i levnadsstandard mellan de anställda och de arbetslösa. Om ett land som är medlem i unionen skulle skära ner både skatter och understöd, skulle detta sannolikt sänka lönekostnaderna för arbetsgivarna och bidra till att det skapades fler sysselsättningstillfällen. Men arbetsgivare i de andra länderna i unionen kunde också attraheras av de sänkta lönekostnaderna, med negativa konsekvenser för sysselsättningen i ursprungslandet.

Även om en sådan överföring av arbetstillfällen kunde välkomnas som marknadens reaktion på kostnadsskillnaderna, och därmed uppfattas som önskvärd av en del, är det en kostnad som en medlem av unionen vältrar över på andra på grund av skillnader i socialpolitik. Det är inte den fria marknadens svar på en skillnad i ekonomiska fundamenta länderna emellan. Det är vad som ibland har betecknats som "social dumping", därför att sysselsättningstillfällen överförs till ett land på bekostnad av försämrade sociala förhållanden för de arbetslösa. Eftersom Europeiska unionen som helhet har en politik

som främjar det sociala skyddsnätet bör den också säkerställa att medlemsländerna iakttar en viss minimistandard, för att minska ytterligare negativa sysselsättningskonsekvenser till följd av att vissa länder för en politik som inte tillhandahåller något skyddsnät. Om emellertid några länder skulle vilja erbjuda mer social trygghet än ett fastställt minimum, borde de få ta konsekvenserna av "social dumping".

Det finns också en annan konsekvens av olika grader av social trygghet som man kan komma till rätta med om politiken samordnas på unionsnivå. Det gäller när arbetslösa, eller mer allmänt låginkomstgrupper, har möjlighet att lämna länder som inte erbjuder social trygghet och göra anspråk på bidrag i de länder som erbjuder de mest generösa ersättningsnivåerna, vilket de skulle kunna göra då EMU trätt i kraft. Eftersom finansieringen av det sociala skyddsnätet ska ske på nationell nivå skulle sådan migration höja de statsfinansiella kostnaderna för de länder som erbjuder mer generösa socialförsäkringar. Med de strikta finanspolitiska riktlinjer som medlemsländerna i EMU åläggs av unionen, skulle konsekvenserna för det land som drar till sig fattigare invandrare kunna bli avsevärda. Återigen skulle en miniminivå för det sociala skyddsnätet kunna skydda länder som önskar erbjuda ett generöst socialt stöd från länder som bestämmer sig för att "åka snålskjuts" på sina partners. En annan möjlighet är naturligtvis att fortsätta avvisa sådana krav på stöd från andra än det egna landets medborgare, men den metoden skulle vara svår att övervaka och kunna komma i konflikt med andra mål för EU.

Skälen för samarbete i fråga om andra sociala åtgärder är emellertid inte lika starka. Aktiva arbetsmarknadsåtgärder som är utformade för att reducera matchningsproblem mellan efterfrågan och utbud skulle sannolikt inte få några negativa eller positiva spridningseffekter över nationsgränserna på grund av EMU. Argumentationen för ett europeiskt samarbete kan inte byggas på denna grundval. Vidare är arbetsmarknaderna olika och mycket mer lokala än exempelvis de finansiella marknaderna. Vissa nyckelfaktorer - exempelvis löner - påverkas av nationella institutioner, men enbart detta motiverar inte restriktioner på EU-nivå för vad de enskilda medlemsländerna ska få göra. Lokala behov kan variera och därför kan en politik vara lämplig för en arbetsmarknad och en annan politik för en annan. Lika viktigt är att det, även om enighet kan uppnås om målen, kan råda osäkerhet om vilken politik som är mest lämplig för att uppnå dessa mål. Det bästa kanske är att överlåta åt varje medlemsland att finna sin egen väg för att nå

sysselsättningsmålen. Också detta står i skarp kontrast till penningpolitiken, där det råder allmän enighet om att en stram penningpolitik är det enda sättet att nå lägre inflation. Det finns ingen sådan enighet om hur man ska öka sysselsättningen.

Låt oss nu betrakta argumentet för en aktiv arbetsmarknadspolitik under och efter övergången till EMU. Övergången till EMU kommer sannolikt att innebära vissa strukturella anpassningar på de lokala arbetsmarknaderna som en reaktion på att restriktionerna för produktionsfaktorernas rörlighet upphävs och att växelkurserna fixeras. Även om det kan hävdas att vinnarna bör subventionera förlorarna i denna övergångsprocess, bör uppenbarligen inga försök göras att vända eller ens sänka takten i anpassningen till en ny strukturell jämvikt för unionen.

Efter det att EMU etablerats kräver restriktionerna i fråga om växelkurser och penningpolitik, som vi har sett, en större lokal löne- och prisflexibilitet. En sådan kan gynnas av ett mer flexibelt utbud av arbetskraft. Eftersom löne- och prisflexibiliteten är beroende av varje lands institutionella struktur, förefaller det som om problemet bör angripas med åtgärder som fungerar bäst på det lokala planet. Det tycks inte finnas några fördelar med att samordna sådana åtgärder på europeisk nivå. I själva verket skulle en samordning kunna göra saken värre genom att sätta tvångströja på olikartade arbetsmarknader.

Vår analys av nominella trögheter har visat att vi inte vet tillräckligt mycket vare sig om trögheternas orsaker eller om hur de påverkas av EMU. Lucas-kritiken av utvärderingar av ekonomiskpolitiska åtgärder innebär till och med att det vore fåfängt att försöka förutse vad som skulle hända med nominella trögheter och vilka åtgärder som skulle kunna vara till gagn för att komma till rätta med dessa trögheter när det inträffar något så unikt som bildandet av EMU. Erfarenheterna i de länder som både deltagit i och stått utanför ERM hjälper oss inte att dra några allmänna slutsatser rörande förhållandet mellan nominella stelheter och växelkursregim. Faktum är att länder med centrala löneförhandlingar - i strid med vad intuitionen säger - tycks uppvisa mer nominell stelhet än andra länder, inte mindre. Men de skattningar som detta påstående bygger på gjordes under en period då de dominerande prischockerna var utbudshocker. I det fallet är mer nominell tröghet bättre för ekonomin, därför att de motverkar att en inflationistisk löne- och prisspiral uppkommer. Inom EMU krävs nominell flexibilitet för att sänka de nominella lönerna när ett land utsätts för en negativ chock. Under 1970- och början av 1980-talet skedde denna anpassning i de

länder som hade centrala löneförhandlingar genom prisstegringar och devalveringar som inte motsvarades av nominella lönehöjningar. Det var därför man kunde iaktta "nominell stelhet" i fråga om lönerna. Vi vet helt enkelt inte om de nominella lönerna blir mer flexibla i länder med centraliserade institutioner i det fall relativpriserna skulle bli stelare på grund av införandet av en gemensam valuta.

I avsaknad av sådan kunskap är det bäst att låta medlemsländerna experimentera på egen hand och förlita sig på sin överlägsna kunskap om de egna lokala arbetsmarknaderna. Man kan här dra en parallell med erfarenheter som gjorts under de senaste tjugo åren. På 1970- och 1980-talen, då de flesta OECD-länderna förde en passiv bidragspolitik, förde Sverige och andra mindre europeiska stater en mer aktiv politik och kombinerade expansiva makroekonomiska åtgärder med en aktiv arbetsmarknadspolitik. Lärdomarna av detta experiment upprepades ofta av OECDs "Employment Outlook" och visar sig fortfarande användbara för utformningen av arbetsmarknadspolitiken i andra länder. Så till exempel medverkade de till att påverka den brittiska opinionen till förmån för en aktiv politik (som "Restart"-programmet) som minskade långtidsarbetslösheten. Erfarenheterna inom EMU kommer att bli annorlunda. Lärdomarna från det förflutna kan behöva anpassas. Anpassningsprocessen kommer sannolikt att lyckas bättre om den genomförs lokalt snarare än på central europeisk nivå och om en mångfald olika erfarenheter byggs upp under de första skedena av EMU.

Det svenska förslaget om en "sysselsättningsunion" som ett komplement till EMU har stora förtjänster genom sin rekommendation om aktiva åtgärder för att bekämpa arbetslösheten. En hög arbetslöshet i vissa länder skulle kunna äventyra EMUs finanspolitiska mål genom att göra det svårare att skära i utgifterna. Den skulle också kunna leda till att vissa länder överger det sociala skydds nätet och uppmuntra "social dumping" som en metod att komma ifrån problemet. Det ligger också mycket i föreställningen att hög sysselsättning och unionens övriga sociala mål endast kan förverkligas genom en snabbare produktivitetstillväxt. En snabbare produktivitetstillväxt skulle också göra det lättare att hålla tillbaka inflationstrycket, eftersom löntagarnas strävan efter högre löner lättare kan tillgodoses. Men det är tveksamt om en samordning av sysselsättningsåtgärderna i hela unionen kan ge bättre resultat än oberoende åtgärder i varje medlemsland. Naturligtvis kan målsättningar fastställas på unionsnivå, eftersom sådana är ganska okontroversiella: hög sysselsättningstillväxt, låg arbetslöshet och ingen

diskriminering i arbetslivet har ofta framställts som målsättningar både på nationell och europeisk nivå. Men kravet att de åtgärder som behövs för att nå dessa mål borde bestämmas uppifrån, och att varje medlemslands åtgärder skulle granskas regelbundet, tycks inte vara befogat med hänsyn till hur olika de europeiska arbetsmarknaderna är och de skilda uppfattningarna om vilka åtgärder som skulle vara mest effektiva.

Kärnan i varje aktiv arbetsmarknadspolitik måste utgöras av åtgärder som underlättar löntagares övergång från en anställning till en annan. Åtskilliga rekommendationer har lagts fram på detta område, både av nationalekonomer och nationella och internationella organisationer, om allt från att det bör finnas subventionerade utbildningsprogram för dem som förlorat sin anställning till att staten bör åta sig en aktiv informationsinsamlade roll genom arbetsförmedlingar. Genomförandet av sådana åtgärder har emellertid inte visat sig vara enkelt och experiment med denna typ av åtgärder kan sannolikt också fortsättningsvis ge användbara resultat. Således finns det sannolikt fördelar med att låta medlemsländerna bedriva sin egen arbetsmarknadspolitik. Till skillnad från fallet med penningpolitik eller "social dumping" förefaller det självständiga genomförandet av aktiva åtgärder som arbetsmarknadsutbildning och arbetsförmedling på det lokala planet inte heller ha några negativa spridningseffekter på andra länder.

I ljuset av denna diskussion tycks det inte vara befogat att binda medlemmarna juridiskt vid vissa åtgärder som är desamma i hela unionen. Innebär detta att det inte finns någon roll att spela för europeiska institutioner i arbetsmarknadspolitikerna? Den slutsatsen vore felaktig. Det finns fortfarande ett viktigt kunskapsgap som behöver fyllas. För detta krävs ett organ som kan ge råd om och utvärdera olika åtgärder i ett europeiskt sammanhang. OECD gör det för sina medlemmar och Europeiska kommissionen gör det också i viss utsträckning. Men med tanke på betydelsen av bättre sysselsättningsutveckling inom Europeiska unionen, tycks det finnas utrymme för att antingen låta existerande organ vidga sin verksamhet eller att skapa ett mer specialiserat organ som kan ge råd samt rekommendera och utvärdera alternativa åtgärder i de olika lokala situationer som återfinns inom unionen. Betydelsen av ett sådant organ kommer sannolikt att bli än större när unionen utvidgas till att omfatta nya medlemmar som är mindre integrerade med unionens kärna än de länder som för närvarande är medlemmar i unionen. Samordning av sysselsättningspolitiken på unionsnivå kan inledas med en samordning av forskning och informationsin-

hämtning, där det kan förekomma stora positiva spridningseffekter mellan medlemsländerna. Men en sådan samordning bör inte vara juridiskt bindande och bör inte ålägga medlemmarna att genomföra åtgärder som de inte anser vara till gagn för de egna lokala arbetsmarknaderna.

9 Slutsatser

Vi har argumenterat för att den ekonomiska och monetära unionen i Europa ökar behovet av flexibilitet på arbetsmarknaden. Det gäller i synnerhet flexibilitet i relativpriserna, de nominella lönerna och utbudet av arbetskraft. De problem som skapas av EMU är framför allt anpassningsproblem som förvärras av bristen på flexibilitet i växelkurser och penningpolitik och av den låginflationsregim som sannolikt kommer att gälla när den gemensamma valutan har införts. Medan exempelvis en nedgång i efterfrågan på ett lands export snabbt skulle kunna korrigeras genom en depreciering av den nominella växelkursen i ett system med rörliga växelkurser, måste korrigeringen när EMU trätt i kraft åstadkommas genom en pris- och lönedeflation i landet i fråga i förhållande till dess europeiska partners.

Länderna i Europeiska unionen är naturliga partners i en valutaunion om sannolikheten för landspecifika chocker är liten. En granskning av faktiska BNP-data för de femton länderna i EU från och med 1950 har visat att det råder en tillräckligt hög korrelation mellan de cykliska chockerna i kärnländerna (Beneluxländerna, Frankrike, Tyskland, Österrike och eventuellt också Danmark) för att motivera en optimistisk bedömning av att sannolikheten för stora landspecifika chocker i en sådan union är liten. Men både denna analys och en analys av den makroekonomiska strukturen i de femton länderna har avslöjat att inte alla länderna är naturliga partners i en union.

Vår analys av nominella trögheter i priser och löner har avslöjat att sådana existerar, men vår kunskap om dessa är fortfarande ringa. Det förefaller inte möjligt att förklara nominella stelheter med vissa faktorer som kännetecknar arbets- eller varumarknaden, även om det förefaller som om förekomsten av trögheter är mindre när variationerna i de nominella chockerna är större. Lika viktigt är att det finns teoretiska skäl att tro att skattad nominell tröghet bör vara mindre i en regim med fasta växelkurser än i en med rörliga växelkurser, men några belägg för detta finns inte. Tvärtom ger erfarenheter från de länder som både varit med i och stått utanför

ERM stöd för påståendet att de nominella trögheterna inte tycks ha skiljt sig åt mellan de två regimerna. Nominella stelheter tycks också vara mer utbredda i situationer med låg inflation och stor överskottskapacitet, vilket bör oroa EMU-förespråkare. En framtida europeisk centralbanks anti-inflationistiska politik kan mycket väl medföra större nominella trögheter i lönesättningen.

Om nominella stelheter gör anpassningen till chocker svårare inom EMU än utanför, kan arbetsmarknadspolitiken mildra svårigheterna genom att bidra till att löntagare lättare kan byta anställning. Men med undantag för det sociala skydds nätet, där en samordning på europeisk nivå förefaller berättigad, tycks det inte finnas starka skäl att tro att en samordning av åtgärderna skulle förbättra situationen.

Vad det sociala skydds nätet beträffar tycks en minimistandard för att minska "social dumping" och för att undvika att ett land "åker snålskjuts" på ett annat lands välfärdssystem vara motiverade. Men sådana negativa återverkningar över gränserna torde knappast bli en följd av aktiva arbetsmarknadsåtgärder. Eftersom det är sannolikt att de lokala behoven varierar och vår kunskap om åtgärdernas effektivitet inte är perfekt, kan en del också stå att vinna genom den kunskap som kan ackumuleras genom olika erfarenheter på lokal nivå. Det sistnämnda talar för att en viktig roll kan komma att spelas av ett centralt europeiskt organ som samordnar forskning om och utvärdering av åtgärder som vidtas på det lokala planet. Dess roll bör emellertid vara rådgivande och inte kontrollerande.

Referenser

- Alogoskoufis, G & A Manning (1988), "On the Persistence of Unemployment", *Economic Policy* 7.
- Ball, L, Mankiw, N G & D Romer (1988), "The New Keynesian Economics and the Output-Inflation Trade-off", *Brookings Papers on Economic Activity* 1.
- Europeiska kommissionen (1994), *Growth, Competitiveness, Employment: The Challenges and Ways forward into the 21st Century*, White Paper, Office for Official Publications of the European Community, Luxemburg.
- Bean, C (1989), "Ten Years of Mrs T", *NBER Macroeconomics Annual*.
- Bruno, M & J Sachs (1985), *Economics of Worldwide Stagflation*, Basil Blackwell, Oxford.
- Calmfors, L & J Driffill (1988), "Centralisation of Wage Bargaining and Macroeconomic Performance", *Economic Policy* 6.
- Dornbursch, R (1976), "Expectations and Exchange Rate Dynamics", *Journal of Political Economy* 84.
- Gordon, R J (1995), "Macroeconomic Policy in the Presence of Structural Maladjustment", presenterat på "OECD Conference on Interactions between Structural Reform", Macroeconomic Policies and Economic Performance, Paris, januari 1996.
- Jackman, R (1996), "EU Labour Markets Inside and Outside the Monetary Union", presenterat på "Conference on European Monetary Union: Transition", International Impacts and Policy Options, Potsdam, april 1996.
- Layard, R, Nickell, S & R Jackman (1991), *Unemployment*, Oxford University Press, Oxford.
- Pissarides, C A & R Moghadam (1990), "Relative Wage Flexibility in Four Countries", i Calmfors, L (red), *Wage Formation and Macroeconomic Policy in the Nordic Countries*, Oxford University Press, Oxford.
- Sachs, J D & B F Larrain (1993), *Macroeconomics in the Global Economy*, Harvester Wheatsheaf, London.

Statens offentliga utredningar 1996

Kronologisk förteckning

1. Den nya gymnasieskolan – hur går det? U.
 2. Samverkansmönster i svensk forskningsfinansiering. U.
 3. Fritid i förändring.
Om kön och fördelning av fritidsresurser. C.
 4. Vem bestämmer vad? EU:s interna spelregler inför regeringskonferensen 1996. UD.
 5. Politikområden under lupp. Frågor om EU:s första pelare inför regeringskonferensen 1996. UD.
 6. Ett år med EU. Svenska statstjänstemäns erfarenheter av arbetet i EU. UD.
 7. Av vitalt intresse. EU:s utrikes- och säkerhetspolitik inför regeringskonferensen. UD.
 8. Batterierna – en laddad fråga. M.
 9. Om järnvägens trafikledning m.m. K.
 10. Forskning för vår vardag. C.
 11. EU-mopeden. Ålders- och behörighetskrav för två- och trehjuliga motorfordon. K.
 12. Kommuner och landsting med betalnings-svårigheter. Fi.
 13. Offentlig djurskyddstillsyn. Jo.
 14. Budgetlag – regeringens befogenheter på finansmaktens område. Fi.
 15. Union för både öst och väst. Politiska, rättsliga och ekonomiska aspekter av EU:s sjätte utvidgning. UD.
 16. Förankring och rättigheter. Om folkomröstningar, utträdesrätt, medborgarskap och mänskliga rättigheter i EU. UD.
 17. Bättre trafik med väginformatik. K.
 18. Totalförsvarspliktiga m95. Förslag om jobb/studier efter muck, bostadsbidrag, dagpenning, försäkringar. Fö.
 19. Sverige, EU och framtiden. EU 96-kommitténs bedömningar inför regeringskonferensen 1996. UD.
 20. Samordnad rollfördelning inom teknisk forskning. U.
 21. Reform och förändring. Organisation och verksamhet vid universitet och högskolor efter 1993 års universitets- och högskolereform. U.
 22. Inflytande på riktigt – Om elevers rätt till inflytande, delaktighet och ansvar. U.
 23. Kartläggning och analys av den offentliga sektorns upphandling av varor och tjänster med miljöpåverkan. N.
 24. Från Maastricht till Turin. Bakgrund och övriga EU-länders förslag och debatt inför regeringskonferensen 1996. UD.
 25. Från massmedia till multimedia – att digitalisera svensk television. Ku.
 26. Ny kurs i trafikpolitiken + Bilagor. K.
 27. En strategi för kunskapslyft och livslångt lärande. U.
 28. Det forskningspolitiska landskapet i Norden på 1990-talet. U.
 29. Forskning och Pengar. U.
 30. Borgenärsbrotten – en översyn av 11 kap. brottsbalken. Fi.
 31. Attityder och lagstiftning i samverkan + bilagedel. C.
 32. Möss och människor. Exempel på bra IT-användning bland barn och ungdomar. SB.
 33. Banverkets myndighetsroll m.m. K.
 34. Aktiv arbetsmarknadspolitik + expertbilaga. A.
 35. Kriminalunderrättelseregister DNA-register. Ju.
 36. Högskola i Malmö. U.
 37. Sveriges medverkan i FN:s familjeår. S.
 38. Nationalstadsparker. M.
 39. Rapport från klimatdelegationen 1995. Klimatrelaterad forskning. M.
 40. Elektronisk dokumenthantering. Ju.
 41. Statens maritima verksamhet. Fö.
 42. Demokrati och öppenhet. Om folkvalda parlament och offentlighet i EU. UD.
 43. Jämställdheten i EU. Spelregler och verklighetsbilder. UD.
 44. Översyn av skatteflyktslagen. Reformerat förhandsbesked. Fi.
 45. Presumtionsregeln i expropriationslagen. Ju.
 46. Enskilda vägar. K.
 47. Cirkelsamhället. Studiecirkelns betydelser för individ och lokalsamhälle. U.
 48. Shaping Sustainable Homes in an Urbanizing World. Swedish National Report for Habitat II. N.
 49. Regler för handel med el. N.
 50. Förbud mot vapen på allmän plats m.m. Ju.
 51. Grundläggande drag i en ny arbetslöshetsförsäkring – alternativ och förslag. A.
 52. Precisering av handelsändamålet i detaljplan. M.
 53. Kalkning av sjöar och vattendrag. M.
 54. Kooperativa möjligheter i storstadsområden. S.
 55. Sverige, framtiden och mångfalden. A.
 55. På väg mot egenföretagande. A.
 55. Vägar in i Sverige. A.
 56. Hälften vore nog – om kvinnor och män på 90-talets arbetsmarknad. A.
 57. Pensionssamordning för svenskar i EU-tjänst. Fi.
 58. Finansieringen av det civila försvaret. Fö.
-

Statens offentliga utredningar 1996

Kronologisk förteckning

59. Europapolitikens kunskapsgrund.
En principdiskussion utifrån
EU 96-kommitténs erfarenheter. UD.
 60. Miljö och jordbruk. Om EU:s miljöregler och
utvidgningens effekter på den gemensamma
jordbrukspolitiken. UD.
 61. Olika länder – olika takt. Om flexibel integration
och förhållandet mellan stora och små stater i EU.
UD.
 62. EU, konsumenterna och maten
– Förväntningar och verklighet. Jo.
 63. Medicinska undersökningar i arbetslivet. A.
 64. Försäkringskassan Sverige – Översyn av
socialförsäkringens administration. S.
 65. Administrationen av EU:s jordbrukspolitik
i Sverige. Jo.
 66. Utvärderat personal. U.
 67. Medborgerlig insyn i kommunala entreprenader.
Fi.
 68. Några folkbokföringsfrågor. Fi.
 69. Kompetens och kapital + bilaga. N.
 70. Samverkan mellan högskolan och näringslivet. N.
 71. Lokal demokrati och delaktighet i Sveriges städer
och landsbygd. In.
 72. Rättsspsykiatriskt forskningsregister. S.
 73. Svensk kärnteknisk tillsynsverksamhet.
Volym 1 – En granskning. M.
 73. Swedish Nuclear Regulatory Activities.
Volume 1 – An Assessment. M.
 74. Svensk kärnteknisk tillsynsverksamhet.
Volym 2 – Faktaredogörelser. M.
 74. Swedish Nuclear Regulatory Activities.
Volume 2 – Descriptions. M.
 75. Värden i folkhögskolevärlden. U.
 76. EU:s regeringskonferens – procedurer, aktörer,
formalia. Sammanfattning av ett seminarium i
april 1996. UD.
 77. Utländska försäkringsgivare med verksamhet i
Sverige. Fi.
 78. Elberedskapen. Organisation, ansvarsfördelning
och finansiering. N.
 79. Översyn av revisionsreglerna. Fi.
 80. Viktigt meddelande.
Radio och TV i Kris och Krig. Ku.
 81. Skydd för sparande i sparkasseverksamhet. Fi.
 82. En översyn av luft- sjö- och spårtrafikens
tillsynsmyndigheter. K.
 83. Allmänt pensionssparande. S.
 84. Ekobrottsforskning. Ju.
 85. Egon Jönsson – en kartläggning av lokala sam-
verkanprojekt inom rehabiliteringsområdet. S.
 86. Utvecklad samordning inom det civila försvaret
och freds räddningstjänsten. Kartläggning,
överbåganden och förslag. Fö.
 87. Tredimensionell fastighetsindelning. Ju.
 88. Kameraövervakning. Ju.
 89. Samverkan mellan högskolan och de små och
medelstora företagen. N.
 90. Sammanhållet studiestöd. U.
 91. Den privata vårdens omfattning och framtida
ersättningsformer – En översyn av de nationella
taxorna för läkare och sjukgymnaster. S.
 92. IT i miljöarbetet. M.
 93. Ny yrkestrafiklagstiftning. K.
 94. Nationell teledresskatalog. K.
 95. Botniabanan. K.
 96. Strukturförändring och besparing.
En uppföljning av genomförda förändringar
inom försvarsmaktens ledningsorganisation. Fö.
 97. Effektivare försvarsfastigheter!
Utvärdering av en reform. Fö.
 98. Vem styr försvaret? Utvärdering av
effekterna av LEMO-reformen. Fö.
 99. Avveckling med inlärning. Erfarenheter från
LEMO-reformens avveckling av personal. Fö.
 100. Ett nytt system för skattebetalningar. Del A.
Ett nytt system för skattebetalningar. Del B.
Författningsförslag, författningskommentarer
och bilagor. Fi.
 101. Kärnavfall – teknik och platsval. KASAMs
yttrande över SKBs FUD-Program 95. M.
 102. TUFF – Teckenspråksutbildning för föräldrar. U.
 103. Miljöbalken. En skärpt och samordnad
miljölagstiftning för en hållbar utveckling.
Del 1 och 2. M.
 104. Konsumentskydd på elmarknaden. C.
 105. Att främja donationer till universitet
och högskolor. U.
 106. EU och Sverige – från Kiruna till Malmö.
Sammanfattning av fyra regionala möten
1995-96. UD.
 107. Union utan gränser – konsekvenser, möjligheter,
problem. Sammanfattning av ett seminarium i
november 1995. UD.
 108. Konsumenterna och miljön. C.
 109. Från åkerlotter till Paradis – ett delbetänkande
från Utredningen om universitetsfastigheter m.m.
angående överlåtelse och tomträttsupplåtelse av
vissa högskolefastigheter. Fi.
 110. Inför ett Svenskt kulturnät – IT och framtiden
inom kulturområdet. Ku.
-

Statens offentliga utredningar 1996

Kronologisk förteckning

111. Bevakad övergång. Åldersgränser för unga upp till 30 år. C
 112. Integrering av miljöhänsyn inom den statliga förvaltningen. M.
 113. En allmän och aktiv försäkring vid sjukdom och rehabilitering. Del 1 och 2. S.
 114. En körkortsreform. K.
 115. Barnkonventionen och utlänningslagen. S.
 116. Artikel 6 i Europakonventionen och skatteutredningen. Fi.
 117. Expertrapporter från Skatteväxlingskommittén. Fi.
 118. Station Stockholm Nord. K.
 119. Lättnad i dubbelbeskattningen av mindre företags inkomster. Fi.
 120. Högskolan i Malmö – Slutbetänkande. U.
 121. Spår, miljö och stadsbild i centrala Stockholm. K.
 122. Kunskapssyn och samhällsnytta i hantverkscirklar och hantverksutövande. U.
 123. Iakttagelser och förslag efter omstruktureringen av försvarets ledning och stöd. Fö.
 124. Miljö för en hållbar hälsoutveckling. Betänkande. Förslag till nationellt handlingsprogram. S. Bilaga 1. Miljörelaterade hälsorisker. S. Bilaga 2. Aktörer och verktyg i miljöhälsoarbetet. S. Environment for Sustainable Health Development – an Action Plan for Sweden. S.
 125. Dröjer i trafiken. Ju.
 126. Doping i folkhälsoperspektiv. Del A och Del B. S.
 127. Folkbildningens institutioner. U.
 128. Skyddet av kulturmiljön. En översyn av kulturminneslagens bestämmelser om byggnader och kulturmiljöer, prästgårdar, kyrkstäder och ortnamn. Ku.
 129. Den kommunala självstyrelsen och grundlagen. In.
 130. De två kulturerna. Rapporter av Klaus Richard Böhme, Bo Huldt, Carl-Einar Stålvant samt Kent Zetterberg. Bilagor med underlagsmaterial till UTFÖR:s slutbetänkande SOU 1996:123. Fö.
 131. Extern värdering av hot och förmåga. Bilagor med underlagsmaterial till UTFÖR:s slutbetänkande SOU 1996:123. Fö.
 132. Det stora och snabba greppet. Om LEMO-reformens metoder och resultat. Bilagor med underlagsmaterial till UTFÖR:s slutbetänkande SOU 1996:123. Fö.
 133. Jämställd vård. Olika vård på lika villkor. S.
 134. Jämställd vård. Möten i vården ur ett tvärvetenskapligt perspektiv. S.
 135. Fibromyalgi och Duchennes muskeldystrofi. Kunskapsläge och behov av framtida FoU. S.
 136. Effekter av EU:s jordbrukspolitik. Jo.
 137. Kommunalförbund och gemensam nämnd – två former för kommunal samverkan. In.
 138. Ny behörighetsreglering på hälso- och sjukvårdens område m.m. S.
 139. Skatt på avfall. Fi.
 140. KO:s biträde åt enskilda. In.
 141. Vårdavgifter vid rättspsykiatrisk vård, m.m. S.
 142. Länsstyrelsernas roll i infrastrukturplaneringen. K.
 143. Krock eller möte – Om den mångkulturella skolan. U.
 144. Ökad konkurrens i handeln med livsmedel. N.
 145. Arbetstid
längd, förläggning och inflytande + bilagedel. A.
 146. Att återerövra vardagen. S.
 147. Övergångsbestämmelser till miljöbalken. M.
 148. Översyn av förvärvslagen och hyreslagen Borgen och pant. Ju.
 149. Elberedskapen. Författningsfrågor. N.
 150. En allmän och sammanhållen arbetslöshetsförsäkring. A.
 151. Bidrag genom arbete – En antologi. S.
 152. Gruvorna och framtiden. N.
 153. Hållbar utveckling i Sveriges skärgårdsområden. M.
 154. Tre rapporter om studiecirklar. U.
 155. Omtankar om vattendrag
ett nytt angreppssätt. M.
 156. Bostadspolitik 2000 – från produktions- till boendepolitik + Särtryck + Bilaga. In.
 157. Översyn av redovisningslagstiftningen. Ju.
 158. Sverige och EMU + Bilagor. Fi.
 159. Folkbildningen – en utvärdering. U.
 160. Bouppteckningar och arvsskatt. Ju.
 161. Rätt att flytta – en fråga om bemötande av äldre. S.
 162. På medborgarnas villkor – en demokratisk infrastruktur + bilaga. In.
 163. Behov och resurser i vården – en analys. S.
 164. Livslångt lärande i arbetslivet – steg på vägen mot ett kunskapsamhälle. Ett diskussionsunderlag. U.
 165. Ny kurs i trafikpolitiken. Delbetänkande om beskattning av vägtrafiken. K.
 166. Lärare för högskola i utveckling. U.
 167. Gymnasieutbildning för vissa ungdomar med funktionshinder. U.
 168. Översyn av PBL och va-lagen. In.
 169. Förnyelsen av kommuner och landsting. In.
 169. Kommunala förnyelseproblem.
En statsvetenskaplig betraktelse. Bilaga I. In.
 169. Kommunerna och den statliga styrningen.
Bilaga II. In.
-

Statens offentliga utredningar 1996

Kronologisk förteckning

169. Budgetpolitik. En studie av behovsbudgetering i två decentraliserade organisationer. Bilaga III. In.
169. Konkurrensutsättning inom äldreomsorgen i Stockholms stad. Politisk-demokratiska aspekter. Bilaga IV. In.
169. Förändringsmodeller och förändringsprocesser i kommuner och landsting. Några empiriska studier. Bilaga V. In.
170. Fritidsbåten och samhället. K.
171. Konsekvenserna för CAP av WTO-åtagandena och en östutvidgning. Jo.
172. Licensavgift – en principskiss. Ju.
173. När makten gör fel. Den offentliga tjänstemannens ställning och ansvar. Fi.
174. Handikappinstitutet – för bra hjälpmedel och ökad livskvalitet. S.
175. Styrning och samverkan. S.
176. Den lokala radion. Ku.
177. Egenmakt – att återerövra vardagen. S.
178. IT och miljö. En samling goda exempel. IT-kommissionens rapport 4/97. K.
79. Statens uppgiftsinsamling från kommuner och landsting. In.
80. Bättre grepp om bidragen. Ett samlat system för transfereringar till hushåll. Fi.
181. MEGA-BYTE. K.
182. Handlingsprogram för ökad sjösäkerhet. K.
183. EU, Sverige och de inre vattenvägarna. K.
184. Bättre klimat, miljö och hälsa med alternativa drivmedel. M.
185. Straffansvarets gränser + Bilagor. Ju.
186. Transportinformatik för Sverige. + Bilagor. K.
187. Statens ändamålsfastigheter. Principer för förvaltning och hyressättning. Fi.
188. Vuxenutbildare ser på sig själva. U.
189. Efter Estonia. In.
-

Systematisk förteckning

Statsrådsberedningen

Möss och människor. Exempel på bra IT-användning bland barn och ungdomar. [32]

Justitiedepartementet

Kriminalunderrättelseregister
DNA-register. [35]
Elektronisk dokumenthantering. [40]
Presumptionsregeln i expropriationslagen. [45]
Förbud mot vapen på allmän plats m.m. [50]
Utvärderat personal. [66]
Ekobrottsforskning. [84]
Tredimensionell fastighetsindelning. [87]
Kameraövervakning. [88]
Droger i trafiken. [125]
Översyn av förvärvslagen och hyreslagen Borgen och pant. [148]
Översyn av redovisningslagstiftningen. [157]
Bouppteckningar och arvsskatt. [160]
Licensavgift – en principskiss. [172]
Straffansvarets gränser + Bilagor. [185]

Utrikesdepartementet

Vem bestämmer vad? EU:s interna spelregler inför regeringskonferensen 1996. [4]
Politikområden under lupp. Frågor om EU:s första pelare inför regeringskonferensen 1996. [5]
Ett år med EU. Svenska statstjänstemäns erfarenheter av arbetet i EU. [6]
Av vitalt intresse. EU:s utrikes- och säkerhetspolitik inför regeringskonferensen. [7]
Union för både öst och väst. Politiska, rättsliga och ekonomiska aspekter av EU:s sjätte utvidgning. [15]
Förankring och rättigheter. Om folkomröstningar, utträdesrätt, medborgarskap och mänskliga rättigheter i EU. [16]
Sverige, EU och framtiden. EU 96-kommitténs bedömningar inför regeringskonferensen 1996. [19]
Från Maastricht till Turin. Bakgrund och övriga EU-länders förslag och debatt inför regeringskonferensen 1996. [24]
Demokrati och öppenhet. Om folkvalda parlament och offentlighet i EU. [42]
Jämställdheten i EU. Spelregler och verklighetsbilder. [43]
Europapolitikens kunskapsgrund. En principdiskussion utifrån EU 96-kommitténs erfarenheter. [59]

Miljö och jordbruk. Om EU:s miljöregler och utvidgningens effekter på den gemensamma jordbrukspolitik. [60]
Olika länder – olika takt. Om flexibel integration och förhållandet mellan stora och små stater i EU. [61]
EU:s regeringskonferens – procedurer, aktörer, formalia. Sammanfattning av ett seminarium i april 1996. [76]
EU och Sverige – från Kiruna till Malmö. Sammanfattning av fyra regionala möten 1995-96. [106]
Union utan gränser – konsekvenser, möjligheter, problem. Sammanfattning av ett seminarium i november 1995. [107]

Försvarsdepartementet

Totalförsvarspflichtiga m95. Förslag om jobb/studier efter muck, bostadsbidrag, dagpenning, försäkringar. [18]
Statens maritima verksamhet. [41]
Finansieringen av det civila försvaret. [58]
Utvecklad samordning inom det civila försvaret och fredsfrämjandet. Kartläggning, övervakning och förslag. [86]
Strukturförändring och besparing.
En uppföljning av genomförda förändringar inom försvarsmaktens ledningsorganisation. [96]
Effektivare försvarsfastigheter!
Utvärdering av en reform. [97]
Vem styr försvaret? Utvärdering av effekterna av LEMO-reformen. [98]
Avveckling med inläring. Erfarenheter från LEMO-reformens avveckling av personal. [99]
Iakttagelser och förslag efter omstruktureringen av försvarets ledning och stöd. [123]
De två kulturerna. Rapporter av Klaus Richard Böhme, Bo Huldt, Carl-Einar Stålvant samt Kent Zetterberg. Bilagor med underlagsmaterial till UTFÖR:s slutbetänkande SOU 1996:123. [130]
Extern värdering av hot och förmåga. Bilagor med underlagsmaterial till UTFÖR:s slutbetänkande SOU 1996:123. [131]
Det stora och snabba greppet. Om LEMO-reformens metoder och resultat. Bilagor med underlagsmaterial till UTFÖR:s slutbetänkande SOU 1996:123. [132]
Socialdepartementet
Sveriges medverkan i FN:s familjeår. [37]
Kooperativa möjligheter i storstadsområden. [54]

Statens offentliga utredningar 1996

Systematisk förteckning

Försäkringskassan Sverige – Översyn av socialförsäkringens administration. [64]
Rättsspsykiatriskt forskningsregister. [72]
Allmänt pensionssparande. [83]
Egon Jönsson – en kartläggning av lokala samverkansprojekt inom rehabiliteringsområdet. [85]
Den privata vårdens omfattning och framtida ersättningsformer – En översyn av de nationella taxorna för läkare och sjukgymnaster. [91]
En allmän och aktiv försäkring vid sjukdom och rehabilitering. Del 1 och 2. [113]
Barnkonventionen och utlänningslagen. [115]
Miljö för en hållbar hälsoutveckling.
Betänkande. Förslag till nationellt handlingsprogram. [124]
Bilaga 1. Miljörelaterade hälsorisker. [124]
Bilaga 2. Aktörer och verktyg i miljöhälsoarbetet. [124]
Environment for Sustainable Health Development – an Action Plan for Sweden. [124]
Doping i folkhälsooperspektiv. Del A och Del B. [126]
Jämställd vård. Olika vård på lika villkor. [133]
Jämställd vård. Möten i vården ur ett tvärvetenskapligt perspektiv. [134]
Fibromyalgi och Duchennes muskeldystrofi.
Kunskapsläge och behov av framtida FoU. [135]
Ny behörighetsreglering på hälso- och sjukvårdens område m.m. [138]
Vårdavgifter vid rättspsykiatrisk vård, m.m. [141]
Att återerövra vardagen. [146]
Bidrag genom arbete – En antologi. [151]
Rätt att flytta – en fråga om bemötande av äldre. [161]
Behov och resurser i vården – en analys. [163]
Handikappinstitutet – för bra hjälpmedel och ökad livskvalitet. [174]
Styrning och samverkan. [175]
Egenmakt – att återerövra vardagen. [177]

Kommunikationsdepartementet

Om järnvägens trafikledning m.m. [9]
EU-mopeden. Ålders- och behörighetskrav för två- och trehjuliga motorfordon. [11]
Bättre trafik med väginformatik. [17]
Ny kurs i trafikpolitiken + Bilagor. [26]
Banverkets myndighetsroll m.m. [33]
Enskilda vägar. [46]
En översyn av luft- sjö- och spårtrafikens tillsynsmyndigheter. [82]
Ny yrkestrafiklagstiftning. [93]
Nationell teledresskatalog. [94]
Botniabanan. [95]
En körkortsreform [114]
Station Stockholm Nord. [118]

Spår, miljö och stadsbild i centrala Stockholm. [121]
Länsstyrelsernas roll i infrastrukturplaneringen. [142]
Ny kurs i trafikpolitiken. Delbetänkande om beskattning av vägtrafiken. [165]
Fritidsbåten och samhället. [170]
IT och miljö. En samling goda exempel.
IT-kommissionens rapport 4/97. [178]
MEGA-BYTE. [181]
Handlingsprogram för ökad sjösäkerhet. [182]
EU, Sverige och de inre vattenvägarna. [183]
Transportinformatik för Sverige.
+ Bilagor. [186]

Finansdepartementet

Kommuner och landsting med betalnings-svårigheter. [12]
Budgetlag – regeringens befogenheter på finansmaktens område. [14]
Borgenärsbrotten – en översyn av 11 kap. brottsbalken. [30]
Översyn av skatteflyktlagen.
Reformerat förhandsbesked. [44]
Pensionssamordning för svenskar i EU-tjänst. [57]
Medborgerlig insyn i kommunala entreprenader. [67]
Några folkbokföringsfrågor. [68]
Utländska försäkringsgivare med verksamhet i Sverige. [77]
Översyn av revisionsreglerna. [79]
Skydd för sparande i sparkasseverksamhet. [81]
Ett nytt system för skattebetalningar. Del A.
Ett nytt system för skattebetalningar. Del B.
Författningsförslag, författningskommentarer och bilagor. [100]
Från åkerlotter till Paradis – ett delbetänkande från Utredningen om universitetsfastigheter m.m. angående överlåtelse och tomträttsupplåtelse av vissa högskolefastigheter. [109]
Artikel 6 i Europakonventionen och skatte-utredningen. [116]
Expertrapporter från Skatteväxlingskommittén. [117]
Lättnad i dubbelbeskattningen av mindre företags inkomster. [119]
Skatt på avfall. [139]
Sverige och EMU + Bilagor. [158]
När makten gör fel. Den offentliga tjänstemannens ställning och ansvar. [173]
Bättre grepp om bidragen. Ett samlat system för transfereringar till hushåll. [180]
Statens ändamålsfastigheter. Principer för förvaltning och hyressättning. [187]

Statens offentliga utredningar 1996

Systematisk förteckning

Utbildningsdepartementet

- Den nya gymnasieskolan – hur går det? [1]
Samverkansmönster i svensk forskningsfinansiering. [2]
Samordnad rollfördelning inom teknisk forskning. [20]
Reform och förändring. Organisation och verksamhet vid universitet och högskolor efter 1993 års universitets- och högskolereform. [21]
Inflytande på riktigt – Om elevers rätt till inflytande, delaktighet och ansvar. [22]
En strategi för kunskapslyft och livslångt lärande. [27]
Det forskningspolitiska landskapet i Norden på 1990-talet. [28]
Forskning och Pengar. [29]
Högskola i Malmö. [36]
Cirkelsamhället. Studiecirkelns betydelser för individ och lokalsamhälle. [47]
Värden i folkhögskolevärlden. [75]
SAMMANHÅLLET studiestöd. [90]
TUFF – Teckenspråksutbildning för föräldrar. [102]
Att främja donationer till universitet och högskolor. [105]
Högskolan i Malmö – Slutbetänkande. [120]
Kunskapsyn och samhällsnytta i hantverkscirklar och hantverksutövande. [122]
Folkbildningens institutioner. [127]
Krock eller möte – Om den mångkulturella skolan. [143]
Tre rapporter om studiecirklar. [154]
Folkbildningen – en utvärdering. [159]
Livslångt lärande i arbetslivet – steg på vägen mot ett kunskapsamhälle. Ett diskussionsunderlag. [164]
Lärare för högskola i utveckling. [166]
Gymnasieutbildning för vissa ungdomar med funktionshinder. [167]
Vuxenutbildare ser på sig själva. [188]

Jordbruksdepartementet

- Offentlig djurskyddstillsyn. [13]
EU, konsumenterna och maten
– Förväntningar och verklighet. [62]
Administrationn av EU:s jordbrukspolitik i Sverige. [65]
Effekter av EU:s jordbrukspolitik. [136]
Konsekvenserna för CAP av WTO-åtagandena och en östutvidgning. [171]

Arbetsmarknadsdepartementet

- Aktiv arbetsmarknadspolitik + expertbilaga. [34]
Grundläggande drag i en ny arbetslöshetsförsäkring – alternativ och förslag. [51]

- Sverige, framtiden och mångfalden. [55]
På väg mot egenföretagande. [55]
Vägar in i Sverige. [55]
Hälften vore nog – om kvinnor och män på 90-talets arbetsmarknad. [56]
Medicinska undersökningar i arbetslivet. [63]
Arbetstid
längd, förläggning och inflytande + bilagedel. [145]
En allmän och sammanhållen arbetslöshetsförsäkring. [150]

Kulturdepartementet

- Från massmedia till multimedia – att digitalisera svensk television. [25]
Viktigt meddelande.
Radio och TV i Kris och Krig. [80]
Inför ett Svenskt kulturnät – IT och framtiden inom kulturområdet. [110]
Skyddet av kulturmiljön. En översyn av kulturminneslagens bestämmelser om byggnader och kulturmiljöer, prästgårdar, kyrkstäder och ortnamn. [128]
Den lokala radion. [176]

Näringsdepartementet

- Kartläggning och analys av den offentliga sektorns upphandling av varor och tjänster med miljöpåverkan. [23]
Shaping Sustainable Homes in an Urbanizing World. Swedish National Report for Habitat II. [48]
Regler för handel med el. [49]
Kompetens och kapital + bilaga. [69]
Samverkan mellan högskolan och näringslivet. [70]
Elberedskapen. Organisation, ansvarsfördelning och finansiering. [78]
Samverkan mellan högskolan och de små och medelstora företagen. [89]

Närings- och handelsdepartementet

- Ökad konkurrens i handeln med livsmedel. [144]
Elberedskapen. Författningsfrågor. [149]
Gruvorna och framtiden. [152]

Civildepartementet

- Fritid i förändring.
Om kön och fördelning av fritidsresurser. [3]
Forskning för vår vardag. [10]
Attityder och lagstiftning i samverkan + bilagedel. [31]
Konsumentskydd på elmarknaden. [104]
-

Statens offentliga utredningar 1996

Systematisk förteckning

Konsumenterna och miljön. [108]

Bevakad övergång. Åldersgränser för unga upp till 30 år. [111]

Inrikesdepartementet

Lokal demokrati och delaktighet i Sveriges städer och landsbygd. [71]

Den kommunala självstyrelsen och grundlagen. [129]

Kommunalförbund och gemensam nämnd – två former för kommunal samverkan. [137]

KO:s biträde åt enskilda. [140]

Bostadspolitik 2000 – från produktions- till boendepolitik + Särtryck + Bilaga [156]

På medborgarnas villkor – en demokratisk infrastruktur + bilagor. [162]

Översyn av PBL och va-lagen. [168]

Förnyelsen av kommuner och landsting. [169]

Kommunala förnyelseproblem.

En statsvetenskaplig betraktelse. Bilaga I. [169]

Kommunerna och den statliga styrningen.

Bilaga II. [169]

budgetpolitik. En studie av behovsbudgetering i två decentraliserade organisationer. Bilaga III. [169]

Konkurrensutsättning inom äldreomsorgen i

Stockholms stad. Politisk-demokratiska aspekter.

Bilaga IV. [169]

Förändringsmodeller och förändringsprocesser i kommuner och landsting. Några empiriska studier.

Bilaga V. [169]

Statens uppgiftsinsamling från kommuner och landsting. [179]

Efter Estonia. [189]

Kärnavfall – teknik och platsval. KASAMs yttrande över SKBs FUD-Program 95. [101]

Miljöbalken. En skärpt och samordnad miljölagstiftning för en hållbar utveckling.

Del 1 och 2. [103]

Integrering av miljöhänsyn inom den statliga förvaltningen. [112]

Övergångsbestämmelser till miljöbalken. [147]

Hållbar utveckling i Sveriges skärgårdsområden. [153]

Omtankar om vattendrag

ett nytt angreppssätt. [155]

Bättre klimat, miljö och hälsa med alternativa drivmedel. [184]

Miljödepartementet

Batterierna – en laddad fråga. [8]

Nationalstadsparker. [38]

Rapport från klimatdelegationen 1995.

Klimatrelaterad forskning. [39]

Precisering av handelsändamålet i detaljplan. [52]

Kalkning av sjöar och vattendrag [53]

Svensk kärnteknisk tillsynsverksamhet.

Volym 1 – En granskning. [73]

Swedish Nuclear Regulatory Activities.

Volume 1 – An Assessment. [73]

Svensk kärnteknisk tillsynsverksamhet.

Volym 2 – Faktaredogörelser. [74]

Swedish Nuclear Regulatory Activities.

Volume 2 – Descriptions. [74]

IT i miljöarbetet. [92]

Systematisk förteckning

Stans offentliga bibliotek 1974

1. Inledning	1
2. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	2
3. Utvärdering av verksamheten	3
4. Sammanfattning	4
5. Bilagor	5
6. Förkortningar	6
7. Systematisk förteckning	7
8. Inledning	8
9. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	9
10. Utvärdering av verksamheten	10
11. Sammanfattning	11
12. Bilagor	12
13. Förkortningar	13
14. Systematisk förteckning	14
15. Inledning	15
16. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	16
17. Utvärdering av verksamheten	17
18. Sammanfattning	18
19. Bilagor	19
20. Förkortningar	20
21. Systematisk förteckning	21
22. Inledning	22
23. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	23
24. Utvärdering av verksamheten	24
25. Sammanfattning	25
26. Bilagor	26
27. Förkortningar	27
28. Systematisk förteckning	28
29. Inledning	29
30. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	30
31. Utvärdering av verksamheten	31
32. Sammanfattning	32
33. Bilagor	33
34. Förkortningar	34
35. Systematisk förteckning	35
36. Inledning	36
37. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	37
38. Utvärdering av verksamheten	38
39. Sammanfattning	39
40. Bilagor	40
41. Förkortningar	41
42. Systematisk förteckning	42
43. Inledning	43
44. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	44
45. Utvärdering av verksamheten	45
46. Sammanfattning	46
47. Bilagor	47
48. Förkortningar	48
49. Systematisk förteckning	49
50. Inledning	50
51. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	51
52. Utvärdering av verksamheten	52
53. Sammanfattning	53
54. Bilagor	54
55. Förkortningar	55
56. Systematisk förteckning	56
57. Inledning	57
58. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	58
59. Utvärdering av verksamheten	59
60. Sammanfattning	60
61. Bilagor	61
62. Förkortningar	62
63. Systematisk förteckning	63
64. Inledning	64
65. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	65
66. Utvärdering av verksamheten	66
67. Sammanfattning	67
68. Bilagor	68
69. Förkortningar	69
70. Systematisk förteckning	70
71. Inledning	71
72. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	72
73. Utvärdering av verksamheten	73
74. Sammanfattning	74
75. Bilagor	75
76. Förkortningar	76
77. Systematisk förteckning	77
78. Inledning	78
79. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	79
80. Utvärdering av verksamheten	80
81. Sammanfattning	81
82. Bilagor	82
83. Förkortningar	83
84. Systematisk förteckning	84
85. Inledning	85
86. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	86
87. Utvärdering av verksamheten	87
88. Sammanfattning	88
89. Bilagor	89
90. Förkortningar	90
91. Systematisk förteckning	91
92. Inledning	92
93. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	93
94. Utvärdering av verksamheten	94
95. Sammanfattning	95
96. Bilagor	96
97. Förkortningar	97
98. Systematisk förteckning	98
99. Inledning	99
100. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	100
101. Utvärdering av verksamheten	101
102. Sammanfattning	102
103. Bilagor	103
104. Förkortningar	104
105. Systematisk förteckning	105
106. Inledning	106
107. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	107
108. Utvärdering av verksamheten	108
109. Sammanfattning	109
110. Bilagor	110
111. Förkortningar	111
112. Systematisk förteckning	112
113. Inledning	113
114. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	114
115. Utvärdering av verksamheten	115
116. Sammanfattning	116
117. Bilagor	117
118. Förkortningar	118
119. Systematisk förteckning	119
120. Inledning	120
121. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	121
122. Utvärdering av verksamheten	122
123. Sammanfattning	123
124. Bilagor	124
125. Förkortningar	125
126. Systematisk förteckning	126
127. Inledning	127
128. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	128
129. Utvärdering av verksamheten	129
130. Sammanfattning	130
131. Bilagor	131
132. Förkortningar	132
133. Systematisk förteckning	133
134. Inledning	134
135. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	135
136. Utvärdering av verksamheten	136
137. Sammanfattning	137
138. Bilagor	138
139. Förkortningar	139
140. Systematisk förteckning	140
141. Inledning	141
142. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	142
143. Utvärdering av verksamheten	143
144. Sammanfattning	144
145. Bilagor	145
146. Förkortningar	146
147. Systematisk förteckning	147
148. Inledning	148
149. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	149
150. Utvärdering av verksamheten	150
151. Sammanfattning	151
152. Bilagor	152
153. Förkortningar	153
154. Systematisk förteckning	154
155. Inledning	155
156. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	156
157. Utvärdering av verksamheten	157
158. Sammanfattning	158
159. Bilagor	159
160. Förkortningar	160
161. Systematisk förteckning	161
162. Inledning	162
163. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	163
164. Utvärdering av verksamheten	164
165. Sammanfattning	165
166. Bilagor	166
167. Förkortningar	167
168. Systematisk förteckning	168
169. Inledning	169
170. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	170
171. Utvärdering av verksamheten	171
172. Sammanfattning	172
173. Bilagor	173
174. Förkortningar	174
175. Systematisk förteckning	175
176. Inledning	176
177. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	177
178. Utvärdering av verksamheten	178
179. Sammanfattning	179
180. Bilagor	180
181. Förkortningar	181
182. Systematisk förteckning	182
183. Inledning	183
184. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	184
185. Utvärdering av verksamheten	185
186. Sammanfattning	186
187. Bilagor	187
188. Förkortningar	188
189. Systematisk förteckning	189
190. Inledning	190
191. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	191
192. Utvärdering av verksamheten	192
193. Sammanfattning	193
194. Bilagor	194
195. Förkortningar	195
196. Systematisk förteckning	196
197. Inledning	197
198. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	198
199. Utvärdering av verksamheten	199
200. Sammanfattning	200
201. Bilagor	201
202. Förkortningar	202
203. Systematisk förteckning	203
204. Inledning	204
205. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	205
206. Utvärdering av verksamheten	206
207. Sammanfattning	207
208. Bilagor	208
209. Förkortningar	209
210. Systematisk förteckning	210
211. Inledning	211
212. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	212
213. Utvärdering av verksamheten	213
214. Sammanfattning	214
215. Bilagor	215
216. Förkortningar	216
217. Systematisk förteckning	217
218. Inledning	218
219. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	219
220. Utvärdering av verksamheten	220
221. Sammanfattning	221
222. Bilagor	222
223. Förkortningar	223
224. Systematisk förteckning	224
225. Inledning	225
226. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	226
227. Utvärdering av verksamheten	227
228. Sammanfattning	228
229. Bilagor	229
230. Förkortningar	230
231. Systematisk förteckning	231
232. Inledning	232
233. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	233
234. Utvärdering av verksamheten	234
235. Sammanfattning	235
236. Bilagor	236
237. Förkortningar	237
238. Systematisk förteckning	238
239. Inledning	239
240. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	240
241. Utvärdering av verksamheten	241
242. Sammanfattning	242
243. Bilagor	243
244. Förkortningar	244
245. Systematisk förteckning	245
246. Inledning	246
247. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	247
248. Utvärdering av verksamheten	248
249. Sammanfattning	249
250. Bilagor	250
251. Förkortningar	251
252. Systematisk förteckning	252
253. Inledning	253
254. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	254
255. Utvärdering av verksamheten	255
256. Sammanfattning	256
257. Bilagor	257
258. Förkortningar	258
259. Systematisk förteckning	259
260. Inledning	260
261. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	261
262. Utvärdering av verksamheten	262
263. Sammanfattning	263
264. Bilagor	264
265. Förkortningar	265
266. Systematisk förteckning	266
267. Inledning	267
268. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	268
269. Utvärdering av verksamheten	269
270. Sammanfattning	270
271. Bilagor	271
272. Förkortningar	272
273. Systematisk förteckning	273
274. Inledning	274
275. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	275
276. Utvärdering av verksamheten	276
277. Sammanfattning	277
278. Bilagor	278
279. Förkortningar	279
280. Systematisk förteckning	280
281. Inledning	281
282. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	282
283. Utvärdering av verksamheten	283
284. Sammanfattning	284
285. Bilagor	285
286. Förkortningar	286
287. Systematisk förteckning	287
288. Inledning	288
289. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	289
290. Utvärdering av verksamheten	290
291. Sammanfattning	291
292. Bilagor	292
293. Förkortningar	293
294. Systematisk förteckning	294
295. Inledning	295
296. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	296
297. Utvärdering av verksamheten	297
298. Sammanfattning	298
299. Bilagor	299
300. Förkortningar	300
301. Systematisk förteckning	301
302. Inledning	302
303. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	303
304. Utvärdering av verksamheten	304
305. Sammanfattning	305
306. Bilagor	306
307. Förkortningar	307
308. Systematisk förteckning	308
309. Inledning	309
310. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	310
311. Utvärdering av verksamheten	311
312. Sammanfattning	312
313. Bilagor	313
314. Förkortningar	314
315. Systematisk förteckning	315
316. Inledning	316
317. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	317
318. Utvärdering av verksamheten	318
319. Sammanfattning	319
320. Bilagor	320
321. Förkortningar	321
322. Systematisk förteckning	322
323. Inledning	323
324. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	324
325. Utvärdering av verksamheten	325
326. Sammanfattning	326
327. Bilagor	327
328. Förkortningar	328
329. Systematisk förteckning	329
330. Inledning	330
331. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	331
332. Utvärdering av verksamheten	332
333. Sammanfattning	333
334. Bilagor	334
335. Förkortningar	335
336. Systematisk förteckning	336
337. Inledning	337
338. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	338
339. Utvärdering av verksamheten	339
340. Sammanfattning	340
341. Bilagor	341
342. Förkortningar	342
343. Systematisk förteckning	343
344. Inledning	344
345. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	345
346. Utvärdering av verksamheten	346
347. Sammanfattning	347
348. Bilagor	348
349. Förkortningar	349
350. Systematisk förteckning	350
351. Inledning	351
352. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	352
353. Utvärdering av verksamheten	353
354. Sammanfattning	354
355. Bilagor	355
356. Förkortningar	356
357. Systematisk förteckning	357
358. Inledning	358
359. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	359
360. Utvärdering av verksamheten	360
361. Sammanfattning	361
362. Bilagor	362
363. Förkortningar	363
364. Systematisk förteckning	364
365. Inledning	365
366. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	366
367. Utvärdering av verksamheten	367
368. Sammanfattning	368
369. Bilagor	369
370. Förkortningar	370
371. Systematisk förteckning	371
372. Inledning	372
373. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	373
374. Utvärdering av verksamheten	374
375. Sammanfattning	375
376. Bilagor	376
377. Förkortningar	377
378. Systematisk förteckning	378
379. Inledning	379
380. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	380
381. Utvärdering av verksamheten	381
382. Sammanfattning	382
383. Bilagor	383
384. Förkortningar	384
385. Systematisk förteckning	385
386. Inledning	386
387. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	387
388. Utvärdering av verksamheten	388
389. Sammanfattning	389
390. Bilagor	390
391. Förkortningar	391
392. Systematisk förteckning	392
393. Inledning	393
394. Beskrivning av de offentliga bibliotekens verksamhet	394
395. Utvärdering av verksamheten	395
396. Sammanfattning	

FRITZES

POSTADDRESS: 106 47 STOCKHOLM
FAX: 08-690 91 91, TELEFON: 08-690 91 90

ISBN 91-38-20663-3

ISSN 0375-250X